

könyv
könyvtár
könyvtáros

1999
április

KÖNYV, KÖNYVTÁR, KÖNYVTÁROS

8. évfolyam 4. szám

1999. április

Tartalom

Könyvtárpolitika

A könyvtárak és az európai integráció	3
Skaliczki Judit: A hazai könyvtárügy az integrálódó európai könyvtárügyben	4

Műhelykérdések

Fogarassy Miklós: Kontinensünk mai gyermekkönyvtári világa	9
Lukáts János: Rendszerváltó évtized – A magyarországi németek a könyvkiadás tükrében, 1985–1995	12
Prókai Margit: Terminológiai változások a könyvtári szaknyelvben	17

História

Pröhle Éva: Édesapámról, Pröhle Jenőről	32
Pogány György: Egy óvári nyomdász a múlt században	42

Extra Hungariam

Mondok Ildikó: Finn könyvtárakról	46
--	----

Perszonália

Simon Zoltán: Búcsú Czine Mihálytól	52
Csoboth Attila (1940–1999)	53
Miska János: Áldott kikötők. Megkésett búcsú Béky-Halász Ivántól	54
Hírlevél a Magyar Könyvtárosok Egyesülete tagjaihoz	57

Lapunk e számában Rosta Erzsi festőművész munkáiból válogattunk.

From the contents

Judit Skaliczki: Hungarian librarianship in the integrative developments of European librarianship (4);

János Lukáts: Germans living in Hungary as mirrored in publishing of the years 1985–1995 (12);

Margit Prókai: Terminological changes in library terms (17)

Cikkeink szerzői

Fogarassy Miklós, az OSZK–KMK munkatársa; *Lukáts János*, az Országos Rádió és Televízió Testület könyvtár-igazgatója; *Mondok Ildikó*, a Szolnoki Megyei Könyvtár munkatársa; *Pogány György*, az ELTE oktatója; *Prókai Margit*, a Miskolci Megyei Könyvtár munkatársa; *Simon Zoltán* irodalomtörténész, a Debreceni Megyei Könyvtár ny. igazgatója; *Skaliczki Judit*, a NKÖM Könyvtári Osztály vezetője

Szerkesztőbizottság:

Biczák Péter (elnök)

**Borostyániné Rákóczi Mária, Kenyéri Kornélia,
Poprády Géza, dr. Tóth Elek**

Szerkesztik:

Győri Erzsébet, Sz. Nagy Lajos, Vajda Kornél

A szerkesztőség címe: Budapest, I. Budavári Palota F épület – Telefon: 224-3791

Közreadja: a Könyvtári és Informatikai Kamara, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, az Országos Széchényi Könyvtár

Felelős kiadó: **Poprády Géza**, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója

Készült az OSZK Nyomdaüzemében

Felelős vezető: **Burány Tamás**

Terjedelem: 5,7 A/5 kiadói ív. Munkaszám: 99.061

Lapunk megjelenéséhez támogatást kaptunk a Nemzeti Kulturális Alaptól

Terjeszti az Országos Széchényi Könyvtár

Előfizetési díj 1 évre 3000 forint. Egy szám ára 250 forint

HU–ISSN 1216-6804

A könyvtárak és az európai integráció

Azt hiszem, nem az a fontos itt és most a számunkra, hogy pontos dátumot kapjunk, hogy meghatározhassuk, mikor fog – napra, órára – befogadni minket az Európai Unió – mondotta mindjárt beszédének elején *dr. Molnár László*, a Külügyminisztérium Integrációs államtitkárságának helyettes államtitkára. A fontos az, hogy felkészüljünk erre az integrációra. E szavak jegyében és szellemében került sor – *A könyvtárak és az európai integráció* címmel – az Informatikai és Könyvtári Szövetség szervezésében egy konferenciára, amelynek helyet az Országos Széchényi Könyvtár biztosított.

Az ez év februárjában rendezett konferencián megjelent és előadást tartott az Európai Unió Nagykövetségének tanácsosa, *Eckhard Jaedtke* úr, a már említett *dr. Molnár László*, *Várszegi Dóra*, a Miniszterelnöki Hivatal Civil Kapcsolatok Főosztályának vezetője és *dr. Skaliczki Judit*, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztérium Könyvtári Osztályának vezetője. A szakmai konferencia második részében bemutatkoztak az Európai Unió dokumentációs gyűjteményei és információs szolgáltatásai, lehetőség volt konzultációkra és hozzászólásokra, korreférátumokra és vitákra stb. A megbeszélés-bemutató egyúttal egy nagyobb sorozat első tagja is volt: hasonlóra kerül sor, közelesen, Debrecenben, Pécsen, Szegeden és Szombathelyen is. Hogy szükség van ezekre az összejevetelkre, mi sem bizonyítja jobban, mint hogy voltak bizony kérdések és ellenvélemények, kiigazítások és kontroverziák. Csak egyet emelnék ki közülük: *dr. Nagy Lajos*, (3K) – aki a finnek EU-csatlakozási tárgyalásait a helyszínen követhette végig, lévén a finnországi Magyar Nagykövetség sajtóattaséja – arra hívta fel a hozzászólását köszönettel nyugtázó helyettes államtitkár figyelmét, hogy érdemes követnünk az ő ragyogó, érdekeiket keményen és okosan védő tárgyalási metódusukat, és ugyan-csak sok átvenni való volna tőlük a csatlakozással kapcsolatos állampolgári tájékoztatás megszervezését illetően is. A tapasztalatok alapján kiemelte az egyes kérdéseket, témákat tényszerűen és röviden ismertető füzetek szükségességét a könyvtárak és az egyéb információs pontok EU információ-szolgáltatásában a többség, az úgynevezett „átlag-érdeklődők” szempontjából. Skaliczki Judit úgy fogalmazott: először nagy körökben, a sasok léptékével közelített a konferencia a központi, a könyvtári témához, majd – és éppen ezt nyújtotta Skaliczki Judit előadása, amelyet teljes terjedelmében közlünk – annak ágait-bogait szálazva. És éppen ez a szálazás tette plauzibilissé, hogy nem pusztán az Unióba való belépésünk-felvételünk miatt szükséges mindössze könyvtáraink, szakmánk Európa-konform voltának számbavétele. A legszigorúbb szakmai követelmények is erre szorítanak minket – hál’Istennek. És persze szükség van arra is, hogy mi, könyvtárosok is alaposan tájékozódjunk az Európai Unió egészének is, tagországainak is könyvtár- és információs ügyeiről, bajairól, gondjairól, terveiről, trendjeiről és

eredményeiről. Ezt segítette elő a konferencia (és fogják majd további konferenciák), de talán legfontosabb a figyelemfelhívás volt. A témának gazdag szakirodalma van, ezzel kell – nem majd egyszer, hanem hic et nunc – megismerkednünk. A 3K közelesen szemlélni fog majd ebből a szakirodalomból, valamint felmutat olyan példákat is, amelyek paradigmaticus értékűek lehetnek számunkra. (VK)

A hazai könyvtárügy az integrálódó európai könyvtárügyben

Közhelyes megállapítás, hogy *Magyarország könyvtárügye része az európai könyvtárügynek*. Ennek a közhelynek azonban következményei is vannak. Például az, hogy a hazai könyvtárügy stratégiai fejlesztési tervének kidolgozásakor mind az átfogó cél, a küldetésnyilatkozat, mind a célrendszerek és a fejlesztendő kulcsterületek megállapításakor figyelembe kell vennünk az európai általános trendeket.

Ezek a trendek elsődlegesen az Európai Unió és az Európa Tanács könyvtár- és információpolitikai elképzeléseit jelentik. Ez kétirányú kapcsolat: *egyrészt meg kell jelenniük ezeknek az elképzeléseknek a hazai fejlesztési koncepciókban, másrészt jelen kell lennünk azon a tanácskozásokon, megbeszéléseken, amelyeken a javaslatokat, irányelveket megfogalmazzák, mert érvényesítenünk kell a mi elképzeléseinket is*.

A tevékenység első része azt jelenti, hogy a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztérium Könyvtári osztálya által összeállított fejlesztési dokumentumokban, koncepciókban figyelembe kell venni az európai trendeket, másrészt azt, hogy az osztály munkájában kiemelt feladat az európai integrációs törekvésekben való részvétel, azaz, az osztály feladataiból idézve: „aktív és átalakító részvétel az európai integrálódás könyvtári információs területei fejlesztésében.”

Másként nyilvánul ez meg az Európai Unió és másként az Európai Tanács esetében.

Az Európai Unió kulturális politikája a tagországok és a csatlakozni kívánó országok kulturális politikáját valósítja meg. Az EU alapszerződések ugyanis az oktatás és a kultúra tartalmi és szervezeti kérdéseit kizárólag *nemzeti* kompetenciának minősítik, ezért a közvetlen és jól körülhatárolható jogharmonizációs kötelezettségek száma viszonylag csekély.

Az Európai Unió esetében a hazai könyvtárügy lehetősége egyelőre az, hogy részt vegyen a különböző kulturális, audiovizuális és kutatási-fejlesztési keretprogramokban. Az első négyéves keretprogram 1984-től 1988-ig tartott. A tematikája az információs és kommunikációs technológia volt. A részprogramok összeállításával a következő stratégiai célok megvalósításához kívántak hozzájárulni:

- Európa tudományos és műszaki felemelkedése,
- az élet minőségének javítása,
- a tagállamok kutatási erőfeszítéseinek koordinálása és hasznosításának javítása.

A keretprogram adott teret az Európa útja az információs társadalom felé c. akcióprogramnak is, amelynek alapja Martin Bangemann jelentése, Az Európa és a globális információs társadalom c. műve volt.

Az akcióprogram a következő négy témakörből állt:

- az információs társadalom jogi keretei és szabályozásai,
- a nagy információs hálózatok, alapvető szolgáltatások, alkalmazások, tartalmi előírások,
- szociális, társadalmi, kulturális vonatkozások,
- bevezető tájékoztatás az információs társadalommal kapcsolatok tudnivalókról.

Az EU 4. Kutatási és Technológiai Fejlesztési keretprogramjában (1994–1998) a könyvtári, információs és kommunikációs terület a rendelkezésre álló összeg legnagyobb hányadát kapta, 28 százalékot. A keretprogram négy tevékenységi köréből számunkra az első tematikája volt meghatározó. Ennek elevezése: Információs és Kommunikációs Technológiák. Tevékenységi körének az alábbi három programja volt:

- Információs technológiák,
- Telematika,
- Fejlett kommunikációs technológia.

A 4. keretprogramban Magyarország még csupán egy-egy tagországgal közösen pályázhatott. Az eddigi jogharmonizációs erőfeszítések eredménye, hogy a társult országok közül kizárólag számunkra nyitották meg 1998 folyamán a MEDIA II. programot, amelynek a célja az európai audiovizuális terület támogatása.

Az információs társadalom központi témája, kiemelt fejlesztési területe az 5. Kutatási és Technológiai keretprogram könyvtár- és információs politikájának is.

Az 5. keretprogramban való részvételre már teljes körű lehetőséget kaptunk, amelynek koordinálását elsődlegesen az OMFB végzi. A keretprogramhoz kiírt pályázatok a kulturális örökség védelme, a multimédia alkalmazása, a hálózati együttműködés lehetőségei, az információ elektronikus úton történő szolgáltatása, a digitalizáció, a különböző információs szolgáltatások, a közös katalogizálás lehetőségei, a statisztika és a különböző szabályzatok területeit ölelik föl.

Az 1999–2003 között megvalósítandó 5. keretprogram nem egyszerűen a technikai, technológiai fejlesztést helyezi előtérbe, ugyanis a technológiát egyértelműen eszközként kezeli a tényleges cél megvalósítása érdekében. Ez a cél pedig az életminőség javítása, a *felhasználóbarát információs társadalom létrehozására*.

A négy nagy tematikus program központjában is ez a kérdéskör áll.

A program kulcsakciói a könyvtárügy szempontjából:

- Rendszerek és szolgáltatások az állampolgárok számára,
- A munkavégzés és az elektronikus kereskedelem új módszerei,
- A multimédia tartalmának és eszközrendszerének fejlesztése,
- Nagy fontosságú technológiák és infrastruktúrák.

Az Európai Unió gyakorlatával szemben az Európa Tanács meghatározza a kulturális politikáját:

- a kultúra a társadalom és az állampolgárok közös terméke, amelynek alapja az értékek és az identitás;
- a kultúra élénk gazdasági aktivitás, amely a különböző kulturális szolgáltatásokon és termékeken alapul.

A Tanács öt kulturális alapelve a könyvtárügy általános fejlődési trendjeit is befolyásolja. Ezek a következők:

- a hozzáférés biztosítása,
- a kreativitás biztosítása,
- az identitás és a sokszínűség egymást kiegészítő gyakorlatának biztosítása,
- a részvételi lehetőség biztosítása,
- a jogszabályok betartásnak biztosítása.

Nem véletlen, hogy a könyvtári törvényben ezeknek a gondolatoknak a megvalósíthatósága nyomon követhető.

A Tanács a javasolt elképzeléseit határozatokban, irányelvekben és javaslatokban teszi közzé. Az 1996. évi, a könyvtárakról és az elektronikus publikálásról szóló határozata az általános elképzeléseket konkretizálva fogalmazta meg (1):

- „...Európa minden országában meg kell valósítani az információs társadalmat, és ebben a társadalomban a tudás világa és a folyamatosan újuló információs technológia közötti kapcsolat megteremtésében és fenntartásában a könyvtáraknak aktív szerepe van...”;
- „...a könyvtárak gyűjteményeit a hálózatokon keresztül kell szolgáltatni...”;
- „... a könyvtárak a gazdag gyűjteményeik révén a mindennapi innovációs és fejlesztési tevékenységek alapintézményei...”;
- „...az elektronikus dokumentumok térhódítása mellett minden eszközzel szolgálni kell a hagyományos könyvhöz kötődő olvasási kultúrát, és ugyanakkor Európa országaiban meg kell teremteni a minél teljesebb együttműködést az információgyűjtés és szolgáltatás terén.”;
- az elektronikus dokumentumok, a hálózati együttműködés korában is meghatározó feladata a könyvtáraknak a *könyvhöz kapcsolódó olvasási kultúra*;
- mindenfajta innovációs tevékenységnek központja az információt gyűjtő, feltáró és szolgáltató intézmény, a könyvtár;
- a könyvtár összekötő kapocs a tudás világa és a folyamatosan újuló információs technológia között.

A Tanács könyvtári szakértői megbeszélései közül kiemelkedik az 1996-ban tartott varsói és az 1998-ban tartott strasbourg-i konferencia.

Az előzőnek a központi témája a könyvtári törvénykezés volt, összekapcsolva a „szerző, kiadó könyv-könyvtár, terjesztő” egymással összefüggő, de időnként ellentétes érdekeket képviselő láncolatával. A könyvtári törvénykezéssel szembeni megbeszélések során, támaszkodva arra az értékes munkára, amit a Magyar Könyvtárosok Egyesülete a Tanáccsal együttműködve már évek óta végzett, a volt szocialista országok közül meghatározó módon volt lehetőség arra, hogy egy újfajta törvénykezési koncepció gondolatát képviseljem. Ennek a leglényegibb eleme az információhoz való szabad hozzáférés biztosítása.

Megerősített a tanácskozás abban az elképzelésben is, hogy a jövő az *együttműködő könyvtárak rendszere*, ezért a törvénynek a különböző könyvtártípusokról együtt kell rendelkeznie, hiszen nem a könyvtár típusa határozza meg a könyvtári ellátást, hanem a használók érdekeinek és a szolgáltatásoknak a központba helyezése.

A strasbourgi konferencia központi témája a könyvtárak és a demokrácia volt.

Ezt a kérdéskört négy különböző munkacsoport dolgozta fel, négy altéma kidolgozásával:

- az információhoz való szabad hozzáférés és a létező korlátok;
- a könyvtárak működése a nemzeti információs politika szempontjából;
- a könyvtára mint az információs lánc aktív részesei;
- a könyvtári örökség védelmének kérdései.

Az első téma esetében a legélesebb kérdés az volt, hogy beszélhetünk-e egyáltalán szabad hozzáférésről, abban az esetben, ha az információ nem ingyenes. Ezt a feszültséget a tanácskozás a javaslatában úgy próbálta megoldani, hogy felhívta a könyvtárak figyelmét erre a létező gondra, és felvetette az ingyenesség már meghaladottnak vélt gondolatát.

A második témakör a könyvtári együttműködésről szólt és a különböző fenn tartói szintek – állami és önkormányzati vagy egyéb – más és más felelősségéről. Míg az állam, a kormány felelőssége a rendszer működtetése, egy-egy fenn tartóé az adott könyvtár működtetése. Mindennek meg kell jelennie a finanszírozásban is.

A könyvtár meghatározó szerepe az információs láncban közhelynek tűnik, de a gyakorlatban – például a szerzői jog esetében ez mégsem érvényesül. A Tanács különböző erőfeszítéseket tesz, hogy a szerzői jogi törvények megfelelő alkalmazása ugyanakkor ne jelentse a könyvtárhasználók lehetőségeinek nagyarányú szűkítését.

A könyvtári örökség védelme koordinált digitalizációs programot, és ugyanakkor a hagyományos papír- és könyvrestaurálást jelenti, illetve az egyéb hordozók fokozott védelmét.

Az Európai Unió programjait ismerve, az Európa Tanács javaslatainak elkészítésében részt véve és a hazai fejlesztéseink ismeretében egyértelműen igazolható a megállapításunk, hogy a hazai könyvtárügy a közös, európai könyvtárügy szerves része, a jövőképünk, a küldetésnyilatkozatunk, a stratégiai tervünk európai és – természetesen – magyar.

Jegyzetek:

1. Resolution on electronic publishing and libraries = Official Journal of the European Communities, 1996. 21. 8
2. Felkészülés a magyar felsőoktatási intézmények részvételére az Európai Unió 5. Kutatási és Technológiai Fejlesztési keretprogramjában = Bp. 1998. kézirat
3. The Information Society = Brussels, 1996. COM(96) 395 final
4. Az Információs Társadalom kialakításával kapcsolatos EU-programok, projektek, határozatok, kiadványok = Bp. 1997, OMIKK

5. Koncepció a millenniumi megemlékezések informatikai programjaként megvalósuló országos könyvtári, múzeumi és levéltári és közművelődési információs hálózat fejlesztéséről és a Neumann János Multimédia Központ és Digitális Könyvtárról = Bp. 1998. kézirat
6. Skaliczki Judit: Az Európai Unió és a hazai könyvtárügy = Könyvtári Levelezőlap, 1998. 7. sz.

Skaliczki Judit

MEGHÍVÓ

az MKE tavaszi szakmai konferenciájára

A NEM NYILVÁNOS KÖNYVTÁRAK ÉS A KÖNYVTÁRI TÖRVÉNY

**(ELTE Tanárképző Főiskola, Markó u. 29–31.,
május 6. csütörtök, 10–14 óra)**

Részletes program:

- 10.00 Balogh Mihály (MKE) levezető elnök megnyitója
- 10.10 Skaliczki Judit (NKÖM) plenáris előadása
- 10.50 Korreferátumot adnak elő:
Bánhegyi Miksa (egyházi könyvtárak)
Sipos Magdolna (főiskolai könyvtárak)
Sümeгинé Tóth Piroska (igazságügyi könyvtárak)
- 11.50 Szünet
- 12.10 Korreferátumot adnak elő:
Kalmárné Morcsányi Rozália (iskolai könyvtárak)
Zakariás János (múzeumi könyvtárak)
Freisinger Jenő (orvosi könyvtárak)
- 13.10 Hozzászólások, vita, összegzés
- 13.50 Elnöki zárszó

A konferenciára elsősorban a témában érdekelt könyvtárak képviselőit várjuk, de szívesen látunk minden érdeklődő kollégát.

A részvételi szándékot kérjük jelezni az MKE titkárságán a 311-8634-es telefonon/faxon, vagy az MKE@visio.c3.hu e-mail címen legkésőbb május 3-ig.

Balogh Mihály
alelnök, szervező

Kontinensünk mai gyermekkönyvtári világa

Szemlesorozat 1.

A cikksorozat (személyes) bevezetése

Már jó ideje felmerült bennem, hogy az OSZK Könyvtártudományi Szak-könyvtárában gyűlő újabb, európai gyermekkönyvtári irodalomból tallózó szemlét kéne adni. Sokáig csak elképzelés maradt az ötlet; más témák kaptak hátszelet.

Sok éve gyűlik azonban munkahelyi polcomon a *Revue des livres des enfants*, ez az évi négy számmal, szép kivitelben jelentkező francia gyermekkönyvtári, -irodalmi, gyermekkönyv-művészeti periodikum, melynek közleményeiben sok éven át oly irígykedve és lelkesen merültem el. Mindeközben, olvasva, nézegetve a lapot, a közleményeket kísérő gyermekönyv-illusztrációk is sok derűre-borura hangoltak, sőt, sok esetben hangos nevetésre fakasztottak (egyik másik számot még kiskorú gyermekemnek is hazavittem, hadd szórakozzon a rajzokon).

Ma még nem igazán tudjuk, hogy milyen lesz EU-országnak lenni; inkább csak képzelgünk róla. Ám a 8, rue Saint Bon-ban (Paris) sok éve működő gyermekkönyvtári műhely, a *Joie par les livres* (közelítő magyar fordításban: 'A könyvek gyönyörűsége') elnevezésű intézmény szervezésében és kiadásában megjelenő lap közleményeinek, szaktanulmányainak, interjűinak, tematikus blokkjainak szemléje esetleg alkalmat ad arra, hogy a nálunknál haladottabb országok, kulturális szférák gyermekirodalmába és az ezekkel kapcsolatos könyvtárosi, kiadói és alkotói világokba módunk legyen bepillantani.

Mivel a '3K' hasábjain jelentkező sorozat egy visszamenőleges szemle-sorozat, vagyis egyes közleményei – hogy úgy mondjam – rákmenetben ismertetnek meg ennek az orgánumnak a közleményeivel, illő a *rövíről* pár szót szólni.

Az évi négy szám közül egy – az évet záró – egyfajta francia gyermekirodalmi *Új könyvek* szám: a gazdag dokumentum-termésből a legkisebbek, a cseperedők és a kamaszok érdeklődési körébe vágó kiadványok recenzióit hozva (egy-egy címlap- vagy illusztráció képével kísérve). A kis cikkeket a szakma gall képviselői írják, s a sorok között kritikái észrevételek is szép számmal akadnak. A Revue-nek ez az évente ismétlődő száma a gyermekkönyvtári gyarapítók segédeszközének látszik. Az egyes évek többi száma is ad – hasonló szerkezetben, a gyermekkönyvtári beszerzést megkönnyítendő – szempontokat a kurrens gyarapításhoz, az újdonságokhoz, de a periodikum nagy része szakcikk, interjú, reflexió, vagyis a szerkesztők a terjedelem többségében olyan témákat tárgyalnak, amelyek a gyermekkönyvtárosokat, a francia könyvtáros-tanárokat érdekelhetik (a hazai értelemben vett 'gyermekkönyvtárosi szakmán' messze túli témákat is érintve, pl. könyvművészet, gyermekkönyvek lélektana, szociológiája stb.)

Ezek közül talán azok a tematikus blokkok a leginkább figyelemre méltóak, amelyek egy-egy új, érdekes, reflektorozást megérdemlő jelenséget járnak körül, és amelyekről a lap úgy érzi, hogy aktuális könyvtárosi érdeklődésre tarthatnak számot.

Sorozatunk elsősorban ezekről a tematikus összeállításokról ad majd ismeretést, nem titkolva el, hogy szemlénk sajátos magyar, Kárpát-medencei perspektívából születik – azt emeljük majd ki, ami *itt és most* a szakmai gondolkodás perspektívájából lényegesnek tűnik.

Multikulturalitás a kiadói és könyvtári terepen

Az 1997 szeptemberi szám hozza azt a dossziét, amelyben hét közlemény szerepel. Egy ilyen összeállításnak már a tartalomjegyzéke is beszédes. M. Defourny, a (belga) Liège-i egyetem professzora a *Mahābhārata* mitikus költői anyagából készített gyermekkönyv-változatokat teszi mérelegre, és ennek kapcsán ír a hindu látásmód „európaira” fordításának nehézségeiről valamint arról, hogy a kiadók miként aknázzák ki a téma egzotikumát. Egy gyermekkönyv kiadói szakember arról tájékoztat, hogy azoknak a sokszor ismeretlen munkatársaknak, akiknek egy-egy idegen nyelvű gyermekkönyv átültetésében (s itt nem csak a fordítóról van szó) szerepük van, mit tesznek és hogyan ’nemzetiesítik’ a mást, a távolit. A magyar könyvtárosok „Kamaráson nevelkedett” nemzedéke számára nem újdonság a szociológus M. Burgos közleménye, aki összehasonlító befogadás-vizsgálatot végzett francia és közép-afrikai ún. frankofón (volt afrikai gyarmat, amelynek lakói a franciát is beszélik, a gyerekek ezt a nyelvet tanulják) ország gyermekeinek körében. Ide kapcsolódik egy másik közlemény is, ami – bár ez sajátosan francia ügy – ugyancsak az afrikai-francia kapcsolatok témájába vág. Ezúttal a kiadó intézmény (Joie par le Livre) és az afrikai gyermekkönyvtárosok kooperációja a cikk témája. (Beszédes a cím: Könyvek, olvasók, partnerség). Úgy tűnik, hogy gall földön ez nagyon érdekeli a szakmát: egy Cécile Lebon nevű szerző is az afrikai gyerekek olvasási szokásairól értekezik. Francia földön is sokféle nép él, s a sokfélének sokféle gyermeke: a blokk utolsó közleménye (a francia IBBY-képviselő tollából) a francia gyermekkönyvtárakban fellelhető idegen nyelvű gyermekkönyv állomány jellegzetességeit körvonalazza.

Mesemondók szövegei gyermekkönyvekben

„Mesemondók szövegei” – talán így lehetne lefordítani a *Paroles des conteurs* sorozatcímét. A széria indulásának negyedik évfordulója ad alkalmat az 1998 nyári szám nyitó-interjújára. Akit kérdeznek, Ilona Zanko (Zánkó Ilona, tán magyar származású?), a sorozat főszerkesztője, s aki kérdez: Murel Bloch, a francia gyermekkönyvtárak igen népszerű mesemondója.

Ennek a gyermekfoglalkozási mesemondásról kialakított tematikának a megértéséhez el kell mondani, hogy a nyugati országokban igen népszerű a legkisebbek csoportjainak tartott mesemondás. (Nem felolvasva, hanem elven mesemondói színészettel előadva. Van ennek folklór vetülete, mint amilyen az egy-

kori Kecskeméten rendezett gyermekmesemondó versenyek is voltak, ám egészében ezt egy nálunk kevésbé ismert gyermekfoglalkozási műformának lehet nevezni.)

Egy-egy mesemondónak sajátos repertoárja van. Ezekről a repertoárokról értekeznek a blokk egyik szakcikke (oralitás, a mese funkciói stb). Mi inkább a Grimm-testvéreknek a német családotknál gyűjtött klasszikus szövegeit ismerjük. Ők is, akárcsak francia kortársaik, voltaképpen gyűjtő folkloristák voltak, illetőleg ma már az irodalomtudomány azzal is foglalkozik, hogy milyen természetű az európai kultúra eme alapvető műveinek a „szövegszerkezete”. A 18. századi francia mesefeldolgozásokól, e mesegyűjtemények jellemvonásairól tudhatunk meg érdekes dolgokat egy cikkből (igen megejtőek a cikket kísérő, a korabeli kötetek metszetes illusztrációról adott képek: tiszta, nemes, elragadó romantikát közvetítenek ezek a metszetek!).

Ma is születnek mesék, városi adomák, anekdoták, vicc-sorozatok: a kortársi folklorisztika témája felé lendül az összeállítás, amelynek (más blokkokhoz hasonlóan) a témakör francia szakbibliográfiáját leli az a könyvtáros, pedagógus, népművelő (animátor), aki a kérdéskörben még további elmélyedésre szánja el magát.

Különféle érdekességek a szakmai világban

A 1998-as tavaszi számnak nincs központi tematikája, de jó példa ez a füzet arra, hogy – egyebek között – mi foglalkoztatja a francia gyermekek olvasásával, dokumentum-befogadásával foglalkozó szakmai műhely egyes tagjait.

Interjú egy jeles gyermekkönyv-illusztrátorral: életművéről, szempontjairól, a gyermekek világához főződő viszonyáról (mintha, mondjuk, nálunk egy Sajdik-vagy egy Gross Arnold-típusú, kedves humorú grafikust vállalnának...). Egy cikk: „Amikor az album képei megelevenednek a képernyőn” címmel: a számítógépes formátumban is kiadott gyermekkiadványok problematikája talán nálunk is foglalkoztat egyes gyermekkönyvtárosokat, szülőket. „Az Internet és a könyvtárak” – ez a címe a könyvtáros és újságíró V. Soulé cikkének. A közlemény sorra veszi az egyes szakmai szervezeteknek erről az aktuálissá lett témakörben adott, egymástól némileg eltérő (és ugyancsak Interneten elérhető) szolgáltatásait, állásfoglalásait.

Befejezésül egy közlemény, olyan hirdetés-féle a lapból: a Pompidou-központ egy részlege ad hírt magáról: a „Multimédia-figyelő” csoport és kutatórészleg nyitva áll a szakmai továbbképzés, a kutatói kedv előtt, és megismerhetjük e kis csapat terveit, elképzeléseit és szakmai szolgáltatásait is. Ha francia gyermekkönyvtárosnak kéne lennem, felhívnám a megadott telefonszámokat vagy megkeresném a részleg honlapját, hiszen régi és új, klasszikus és legmodernebb kevereg, kavargó köröttünk, és a most cseperedőknek mindez már idővel természetes közeg lesz.

Fogarassy Miklós

Rendszerváltó évtized

*A magyarországi németek a könyvkiadás tükrében, 1985–1995**

Kezdjük egy idézettel:

Feladatunknak tekintjük:

- *mozgósítani a nemzetiségi lakosságot, hogy tevékenyen vegyen részt fejlett szocialista társadalmunk építőmunkájában,*
- *ápolni – a szocialista hazafiság és a proletár internacionalizmus eszméje jegyében – a Magyar Népköztársaság és a szocialista államok – s különösen a nemzetiség saját anyanemzetének szocialista állama – népei közötti barátságot és együttműködést...*

Az idézet a magyarországi német nemzetiségi szövetség 1968-ban keletkezett Alapszabályzatából való, amelyet többször megújítottak, amelyre többször hivatkoztak, és amely egészen 1993-ig érvényben volt. A pontos forrásmegjelölés helyett azonban mondjuk inkább azt: egy túl hosszúra nyúlt korszak terméke volt.

A magyarországi nemzetiségek megítélésében 1985 előtt egyértelműen a központi (párt)irányítás volt az alapvető politikai-ideológiai jellemző. Maguk a nemzetiségi szövetségek többnyire afféle transzmissziós szerepet betöltő propagandaintézmények voltak, működésük inkább a problémák eltüntetését szolgálta és az éneklő-táncoló nemzetiségkép kialakítását segítette elő. A nemzetiségekkel foglalkozó politikai-történelmi kiadványok legtöbbször az illetékes ideológiai könyvkiadó felügyelete alatt jelent meg (Kossuth Kiadó), a szerzők nagy része a kutatás, illetve a publikálás során politikai, illetve pártmegbízatást teljesített.

A rendszerváltás néven emlegetett tünet együttes fordulópontját az 1990-es évhez szokták kapcsolni, de – ma már megállapíthatjuk – olyan folyamat volt ez, amelynek során a jelzett évben a minőség látványos átcsapása történt meg, számos jel azonban arra vall, hogy a tünetek már korábban megjelentek, például éppen a nemzetiségek megítélésében, értékelésében.

Amíg a megelőző évtizedekben a nemzetiségi kérdés legfőképpen a néprajztudományban fogalmazhatta meg többé-kevésbé a maga különállását, addig a rendszerváltás sodrában az *ideológia* kordában tartott területéről egyre inkább átszűrte a *történettudomány* világába, sőt az egyes nemzetiségek önálló *politikai* megvilágításainak is tanúi lehettünk.

* Az előadás elhangzott a Németek kisebbségben c. tudományos konferencián (Szentendre 1999. március 9–11.)

A magyarországi (és általában a közép-kelet-európai) nemzetiségek iránt világszerte ugrásszerűen megnőtt az érdeklődés, illetve maguk a nemzetiségek tettek (többnyire sikeres) erőfeszítéseket nemzeti-etnikai azonosságuk megteremtésére, megerősítésére, illetve visszaszerzésére. Egy sor olyan téma vagy kutatási szempont kapott nyilvánosságot, amely évtizedeken át tabunak számított vagy amelyet történelmileg lezártnak nyilvánítottak (ilyen volt a németek elhurcolása szovjet munkatáborokba, illetve kitelepítésük az országból, a szlovák-magyar lakosságcsere, a délszláv népek évtizedes kálváriája vagy a cigányok holocaustja).

Az 1985-tel meginduló, majd 1990-nel kiteljesedő szemléleti változás a magyarországi nemzetiségek közül bizonyosan a németek esetében volt a leglátványosabb. Kétségtelen, hogy az elmúlt fél évszázad történelmi eseményei a hazai németek sorsát alakították a legnagyobb mértékben, de az is vitathatatlan, hogy a németiség tudta szellemi élete megújításában, így a könyvkiadásban is a legeredményesebben kihasználni a rendszerváltozás nyújtotta lehetőségeket.

Az érdeklődés megélnkülését, a tudományos kutatás első eredményeit a történelmi visszanyúlás jelzi (Ács Zoltán: *Nemzetiségek a történelmi Magyarországon*, Kővágó László: *Nemzetiségi politika Magyarországon 1945 után*, Baka András: *Eötvös Józseftől Jászi Oszkárig: a magyar nemzetiségi politikai gondolkodás változásai*).

A történelmi folyamatosság felidézését követően azonban a nemzetiségek továbbra is *együttesen* jelennek meg, mint általános jelenséghordozók. Ez a szemlélet a történelmi-politikai művek mellett egyes szaktudományos feldolgozásokban is megmarad (Etnikum, kisebbség, szórvány. Szerk. Joó Rudolf, 1986.; Arday Lajos: *Adatok, tények a magyarországi nemzetiségekről*, 1988.; *A magyarországi nemzetiségek kulturális, tudati jellemzői*. Szerk. Gyivicsán Anna. 1986.).

Lassan azonban megindul az egyes nemzetiségek különálló, sőt összehasonlítható vizsgálata, leginkább demográfiai vagy szociológiai kutatások formájában. Többnyire egyes országrészek vagy megyék népességéről nyújtanak számszerű, konkrét adatokat (Botlik József: Német és szlovák nemzetiségek Komárom megyében, 1957–1982; Nemzetiségeink: a baranyai horvátszerb és német nemzetiség múltja, jelene, kultúrája). Az *anyanyelv* vizsgálata is új lendületet kap, ebben már a nemzeti tudatosodás jelét láthatjuk (Füzes Miklós: A népesség anyanyelv szerinti összetételét befolyásoló tényezők Délkelet-Dunántúlon; Székely András Bertalan: Anyanyelv és közösségi tudat a nemzetiségi középiskolákban).

A kutatásban növekvő hangsúlyt kap az *emberi jog* és hozzá kapcsolódva a *nemzetiségi jog*, ami arra utal, hogy a kutatások a nemzetközi kapcsolatrendszer figyelembe vételével folynak (Az emberi jogok ma Magyarországon. Az 1988-as konferencia anyaga; Hoóz István: Baranya megye nemzetiségeinek jogállása, oktatási és kulturális helyzete).

Már az 1980-as évek közepén megszűnik a Kossuth kiadó korábbi felügyeleti egyeduralma a nemzetiségi könyvkiadás területén, a magyarországi nagy kiadók közül az Akadémiai, a Közgazdasági és Jogi, az Európa, a Gondolat egyaránt jelentet meg nemzetiségi könyveket – még ha mértékkel is. Fontosabb azonban ennél, hogy országszerte létrejön egy sor új kutatóműhely, többnyire városi-megyei kezdeményezéssel vagy ahol nem új intézmények vállalják fel a nemzetiségi kutatást, ott a meglévő adatbázis kiadására, továbbfejlesztésére és a kutatás folyamatosra tételére vállalkoznak.

A *megyei levéltárak* közül a Baranya megyei adja ki Füzes Miklós történeti-statisztikai dolgozatait, a Somogy megyei Simonné Pallós Piroska nemzetiségi oktatástörténeti tanulmányát, a Bács-Kiskun megyei Tóth Ágnes: Telepítések Magyarországon 1945 és 1948 között c. művét. A *könyvtárak* közül az Állami Gorkij Könyvtár (az Országos Idegennyelvű Könyvtár elődje), az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum vagy a Tolna Megyei Könyvtár szerepel a magyarországi nemzetiségekkel foglalkozó új (vagy újonnan megjelentetett) tudományos művek kiadójaként. De megemlíthetjük az országos Műemléki Felügyelőséget, több megyei közgyűlést (Baranya, Tolna), a Hazafias Népfront megyei bizottságait.

A *felsőoktatás intézményei*, a *megyei pedagógiai intézetek* egyaránt kivesszik a részüket nemzetiségekkel foglalkozó művek megjelentetéséből, elsősorban természetesen az oktatás és az anyanyelvpolás témakörében (megemlíthetjük itt az ELTE Germanisztikai Intézete, a debreceni vagy a pécsi egyetem kiadói tevékenységét és sorozatait). A *néprajzi kutatások* többsége továbbra is a Magyar Tudományos Akadémia tevékenységéhez, illetve az Akadémiai Kiadóhoz kapcsolódik. Évtizedes hagyományt teremtett és őriz máig a Beiträge zur Volkskunde der Ungarndeutschen – A magyarországi németek néprajzához c. sorozat, amely már 1985-ben az 5. kötetnél tartott, 1995-ben pedig a 12. kötetét adta ki (Manherz Károly szerkesztésében). Ebből a feladatból az elmúlt évek során egyre többet vállalt át a Tankönyvkiadó is (Ungarndeutsches Handwerk vagy Das Zweiglein. Anthologie junger ungarndeutscher Dichter). Még szélesebbé válik a kiadók és a kiadást támogatók köre, amint (1990 körül) megjelennek a nemzetiségi helytörténeti monográfiák.

A nemzetiségi irodalom terén azonban a valódi áttörést a *korábbi tabuk megszűnése* jelentette. A magyarországi németek szovjet munkatáborokba hurcolásával több mű is foglalkozik, némelyek kisebb közösségek helyi tragédiájaként, mások az összegezés igényével (Árva Erzsébet: *Deportáltak. Balmazújvárosról elhurcoltak visszaemlékezései*; Erdmann Gyula: *Deportálás, kényszermunka. Békési és csanádi németek szovjet munkatáborokban*; László Lajos: *Halálpolka, Zebegényiek kényszermunkán a Szovjetunióban*; illetve az összefüggésbe állítás szándékával: Zielbauer György: *A magyarországi németek elhurcolása és elűzése*; Tilkovszky Lóránt: *Zeitgeschichte der Ungarndeutschen seit 1919*).

Hasonlóképpen évtizedes elhallgatásnak vetettek véget és orvosolhatatlan sebekre emlékeztettek azok a történelmi, helytörténeti, statisztikai és egyéb művek, amelyek a magyarországi németek 1945 és 1947 közötti kitelepítésével foglalkoznak. Néhány cím a sajnálatosan nagyszámú kínálatból: Kozma Ferenc: *Késerves utak. Riportok a Magyarországról kitelepített németekről*; Molnár Gizella: *A hajósi kitelepítések történeti-szociográfiai vázlatja*; A Völgyesség két évszázada. Az 1990-es bonyhádi történész-konferencia anyaga – benne: Fehér István: *A magyarországi németek kitelepítésének nemzetközi összefüggései*. Az 1990 után megjelent helytörténeti monográfiák már mind megemlékeznek a témával választott helység veszteségeiről, amelyeket a háború során, az elhurcolásokban vagy a kitelepítés folytán szenvedett el. A magyarországi németiség történetének egyik sajátos fejezetével foglalkozik a *Hűtlenség a „Hűségben”*. A Hűségmozgalom bonyhádi dokumentációjához (Szerk. Paul Ginder) c. kötet. A feldolgozott téma sajnos sem a magyar, sem a hazai német köztudatban mindmáig nem foglalta el az őt megillető helyet.

Külön figyelmet érdemelnek a mind nagyobb számban megjelenő *helytörténeti kötetek*. Legtöbbjük csak 1990 után jelent meg, azonban olyan mennyiségű anyag látott napvilágot rövid idő alatt, és olyan történeti, szociológiai igényességgel, ami feltételezi, hogy az összeállítások kéziratái már korábban elkészültek. A helytörténeti monográfiák legtöbbször a települési önkormányzatok (teljes vagy részleges) támogatásával jelent meg, gyakran feltűnően igényes kiállításban (Hőgyész, Szár, Rátka, Németkér, Tarján). Többször a helyi honismereti, kulturális vagy egyéb civil szerveződés nevét találjuk kiadóként feltüntetve (Szederkényi Honismereti Egyesület, Pécsváradi Várbarát Kör, Brennbergi Kulturális Egyesület). A kiadás értékén mit sem változtat az a körülmény, ha a kitelepített, de gyökereiket őrző anyaországi rokonok támogatása is hozzájárult a kiadványok igényes (esetenként kétnyelvű) megjelentetéséhez.

Talán nincs is az országnak olyan, németek által lakott vidéke, ahol ne jelent volna meg helytörténeti monográfia. Tolnai és baranyai községek németiségének évszázadairól ad híreket Karl Reil: *Stifuldter. Máriakéménd településtörténete*; Franz Teufel: *Mágocs: nagyközség Baranyában*; Öhler Anna: *A pécsváradi németek*; Várnagy Antal: *Hőgyész*; vagy Hanák Ottó: *Németkér* c. kötete. Veszprém megyei települést mutat be Hidegkúti Mihály–Hídi József: *Hidegkút története (Hidegkút: Nemesvámos társközsége)*; Fejér megyébe kalauzol Szekeresné Burkhardt Klára: *Geschichte und Brauchtum in Saar*; Zemplénből ad hírt Frisnyák Sándor: *Rátka, egy német falu Tokaj-Hegyalján* című könyvében. De a Pest megyei német települések is megszólalnak: Asztalos Brandtner: *Iklad. Egy magyarországi német falu története*; Seres István: *Solymár története és néprajza*;

Fogarasy-Fetter Michael: Die Geschichte und Volkskunde der Gemeinde Werischwar. A Győr-Sopron megyei Brennbergbánya, a Komárom megyei Tarján és Dorog, a ma már Budapesthez tartozó Pesthidegkút szintén elkészítette a saját településtörténetét.

A településtörténet persze nem azonos feltétlenül a nemzetiségtörténettel. Annál több is, kevesebb is, hírt ad olyan évszázados eredetmondákról, amelyek talán már csak a szájhagyományban élnek, ugyanakkor számos adalékot szolgáltat az egyháztörténet, a nyelvjáráskutatás vagy a tárgyi néprajz számára. Az eseménytörténet során nyilvánvalóan a falu más nemzetiségei, illetve a nagy történelem hullámverései is helyt kapnak. Azon azért érdemes elgondolkozni, hogy szinte kivétel nélkül kis települések készítették el monográfiájukat, vajon a nagyobb községek és a városok történetének dokumentálása évekkel hosszabb munkát igényel vagy ők kevésbé érzik szükségét a gyökerek őrzésének és közcincse tételének?

A kulturális örökség összegyűjtésének és kiadásának komoly hagyománya van a hazai németiség körében, több alapvető kötet jelent meg még jóval 1990 előtt (itt most csak az első ízben 1979-ben megjelent Schönster Schatz. Ungarndeutsche Volkslieder. Szerk. Ludwig Hollós c. kötetre utalok, amelynek a 2. kiadása 1989-ben látott napvilágot). Hasonlóan a szellemi néprajz egy részletének gyűjteményes anyagát tartalmazza a Vadalma, vadalma, magva de keserű. A magyarországi németek népköltése. (Válogatta Manherz Károly); az Auf den Spur verborgenen Schätze: Ungarndeutsche Sagen és Pajor Márta: Die Zipfelmitz. Kinderlieder, Kreis- und Tanzspiele für ungarndeutsche Kindergartenpädagogin c. kötet. Az Es scheint der Mond so hell. Németkéri daloskönyv (Hanák Ottó szerkesztésében és a Tolna megyei Könyvtár igényes kiadásában); a Liedgut der ungarndeutschen Dorfes Schaumar/Solymár című gyűjtemény pedig egy-egy település német dalkincsét akarja megőrizni a feledéstől.

Márnai-Mann Miklós a Hometskschichten c. gyűjteményben és Schuth János Tie Sproch wiedergfune címen a hazai németek hagyományos nyelvjárásán írott anyagokat szerkesztette kötetbe.

Ne feledjük továbbá, hogy a jelzett időben a német nyelvű hazai *imakönyvek* száma is bővült: 1995-ben Pécssett adták ki a Volk vor Gott, 1996-ban pedig Budapestén a Lobet den Herrn! című ima- és énekeskönyvet.

A rendszerváltozás új politikai szemléletmódját, a megélt nemzetiségi kutatómunka összegzésének igényét számos monográfia vagy tanulmánykötet tartalmazza, amelyek a jelzett évtized végén láttak napvilágot. A történelmi folytonosságba kötés igénye, a németiséget a magyarországi nemzetiségek sorába állítás követelménye, a jogi és politikai megközelítés lehetősége egyaránt érződik ezeken a köteteken (Fehér István: Az utolsó percben. Magyarország nemzetiségei, 1945–1990; Kiss Gy. Csaba: Közép-Európa, nemzetek, kisebbségek; A nemzetiségek életkörülményei. Kiad. KSH, Bodáné Pálok Judit: A kisebbségek jogai Magyarországon).

Hogy a nemzetiségek ügye milyen mértékben kelt érdeklődést a társadalom különböző csoportjaiban és rétegeiben, erről szóljon néhány különleges kiadvány: 1993-ban megjelent az Etnikumok enciklopédiája, kissé elstíve és hibáktól sem mentesen, de az összegzés szándékával, a világ kisebbségeinek sorába helyezve a határon túli magyarságot és a magyarországi nemzetiségeket egyaránt.

1991-ben konferenciát rendeztek „Kisebbségkép a tömegtájékoztatásban” címen, a konferencia írott anyaga 1993-ban látott napvilágot. A Magyar Televízió „Együtt élő népek a Kárpát-medencében” címen közölt sorozatának szerkesztett anyagát 1994-ben adták ki (a kiváló történész, Benda Kálmán kíséreltanulmányával).

Hetvennél több könyv szerzője, címe vagy témája szerepelt előadásomban, volt közöttük bátor kezdeményezés és kiérlelt összefoglalás, tudományos szakmunka és a helyi közösség megszólaltatásának igényéből született mű. Szerzőik között vannak magyarok és németek, magyarul vagy németül írók és kétnyelvűek. A könyvek és a szerzők sora ennél jóval több. A válogatás célja éppen a lehetőségek bemutatása volt, a feltárt gondok és a megírásra váró feladatok számbavétele. A megfelelő szerzőket azonban a magyarországi németiségnek kell folyamatosan kinevelnie...

Ami a magyarországi nemzetiségek 1995 utáni könyvkiadását illeti, már távol vagyunk attól az állapottól, amikor egy kiadó monopóliuma volt a nemzetiségi téma, ma inkább a nemzetiségi könyvtárügy elaprózódása, széttagoltsága jelent problémát. Fölmerült közös nemzetiségi kiadó létrehozásának gondolata – ugyanannyi érv szól ellene, mint mellette. Megoldatlan a nemzetiségi könyvterjesztés helyzete is, a könyv önmagában is árucikk lett, a nemzetiségi könyv pedig törékeny portéka. Vagyis: a nemzetiségi könyvkiadás az elmúlt tíz évben lassan (dehogyan lassan: robbanásszerű gyorsasággal) felnőtt, belenőtt a magyarországi könyvkiadás sokelemű és szövevényes rendszerébe, élvezi előnyeit, szenvedti hátrányait. Helyzete egyre inkább elválaszthatatlan a magyar könyvektől, emelkedése csak a magyar könyvkiadás színvonalának és lehetőségeinek emelkedésével együtt képzelhető el.

Lukáts János

Terminológiai változások a könyvtári szaknyelvben

A magyar könyvtári szaknyelv kialakulása és fejlődése, szoros kapcsolatban a szakma, a hivatás keletkezésével, nagyjából száz éves múltra tekinthet vissza. Elválaszthatatlan a könyvtárosképzés megindulásától (az első könyvtártani szaktanfolyam 1898-ban, a második könyvtárnoki tanfolyam pedig 1900-ban volt), hiszen innen erednek az első tudományos és hivatalos megfogalmazások, amelyek az oktatáson keresztül kerültek a szakma nyelvébe. A múlt század végén jelent meg az első könyvtár, amelyet aztán szinte tízévente követett egy újabb, mely a könyvtárak valamennyi akkori munkaterületét részletesen elemezte. A százéves múlt első fél évszázadát (kb. 1888-tól a második világháború kezdetéig, 1938-ig, illetve az első könyvtártani munka megjelenésétől, 1893-tól a korszak utolsó nagy könyvtártani művéig, 1943-ig, vagyis Kudorától Káplányig) terminológiaiailag is ezek a történeti – klasszikussá vált – könyvtárak, valamint az

egyik legjelentősebb tudományos szakfolyóirat, a Magyar Könyvszemle jellemzi a legjobban.

Az elmúlt ötven év könyvtári szókinccs-változásainak vizsgálatát az előző időszakhoz hasonlóan – véletlenszerű hűséggel – szintén öt kulcsmű fémjelzi. Ebben az időszakban jelent meg az utolsó nagy, klasszikussá vált átfogó könyvtártan (a Sallai–Sebestyén szerzőpártól). Jellemző azonban a korszakra, hogy ekkor kezdnek megjelenni a könyvtári szakkifejezések kisebb-nagyobb gyűjteményei, szótárai. Így az előző korszakhoz hasonlóan szinte tízévente megfigyelhető egy-egy nagyobb, átfogó „rendezési kísérlet”. Ilyen az 1955-ben megjelent Könyvtári elnevezések és meghatározások című szabvány, melyet 1965-ben követ Sallai–Sebestyén: A könyvtáros kézikönyve című művének második, átdolgozott, bővített kiadása. Azt, hogy az oktatásnak milyen nagy szerepe van a szókinccs változásai-ban, az 1972-es Fogalomgyűjtemény az informatika válogatott területeiről c. mű is jelzi, amelyet a könyvtárosképző tanfolyam végzős hallgatói az akkori legfrissebb terminológia alapján készítettek. Végül alapvető szakirodalom a téma tanulmányozásához a Könyvtári és tájékoztatási tárgyszójegyzék (Tézausz-tervezet) 1976-os és a Könyvtári és tájékoztatási tézausz 1992-es kiadása.

Természetesen nem szabad mereven meghatározni a magyar nyelvű könyvtári szakszókinccs kezdőpontját, hiszen előzmények nélkül nem lehetne kezdet. Szaknyelvünk három előzmény összefonódásával, folytatásával vált önállóvá. Az egyik a klasszikus (görög-latin) nómenklatúra, a másik a nyelvújítási mozgalom hatása, a harmadik és legalább olyan fontos a fordítások (főként angolból és németből) szerepe.

Az első tudományos igényű és teljes könyvtártan szerzője meg is fogalmazza azt a nyelvi kifejezési nehézséget, amelyet a magyar nyelvben a könyvtári fogalmak pontos meghatározása és leírása jelentett: „... munkám a magyar könyvtártan irodalmában úttörő lévén, a *műszaki elnevezések* részben még ismeretlenek az olvasó előtt, részben pedig a szakférfiak egymástól eltérő *műszavakat* használnak, ugyanegy műveletjelzésére.” Természetesen itt mindkét dőlőbetűs kifejezés ugyanabban a jelentésben, vagyis mint 'szakkifejezés, szakszó' szerepel.¹

A nyelvi változások a könyvtárban nemcsak a könyvtári terminológiában jelentettek folyamatosan problémát a száz év folyamán, hanem a természetes köznyelvi változások ott is erősen éreztették hatásukat, ahol a könyvtár munkaeszközként, információkereső nyelvként a természetes nyelvet használta (pl. az ilyen alapú osztályozási rendszerekben, illetve a katalógusokban). Erre utal a korszak utolsó legnagyobb könyvtártani műve 1943-ban: „... a szófogalmak s a szavak közértelmű jelentései az idők folyamán, mint tapasztaljuk, elég gyorsan változnak, egyes szók avultakká válnak (ki beszél ma élelyről, légenyrről, légszeszről? stb.). Mindez tehát kétségtelenné teszi, hogy a vezérszavas rendszer is bonyolult problémákat foglalhat magában, mely nehézségek egy részét utalócédulák tömeges alkalmazásával lehet bizonyos mértékben könnyebben használhatóvá tenni.”²

¹ Kudora Károly: *Könyvtártan*, 91. p.

² Káplány Géza: *Könyvtárak korszerű rendezése és fejlesztése*, 80. p.

Mindkét idézet azt illusztrálja, hogy a könyvtárban a nyelvi változásoknak több szempontból erőteljes a befolyása. A tanulmány azonban csupán a könyvtári szaknyelv változásaira, folyamatára szorítkozik, előtérben azokkal a szakki-fejezésekkel, amelyek formái vagy jelentéstani értelemben módosultak.

Ellentmondásként kezdjük azzal, ami nem változott. Kudora Károly száz évvel ezelőtt megfogalmazta számunkra, hogy mi a könyvtár: „A könyvtár fogalma alatt oly nagyobb mennyiségű könyvet értünk, mely bizonyos meghatározott terv szerint rendeztetett be és kezeltetik.”³ A szerző a könyvtártant száz évvel ezelőtt tudománynak tartotta, mely feltételezi minden könyvtárban azt az egységet, amely az elmélet és gyakorlat összefonódásával valósul meg.

Sőt, továbblépve még azt is megállapítja, hogy a könyvtár rendszer, és ez „a könyvtári rendszer nem nélkülözheti a tudományos rendszert”, mert „rend nem állhat fenn rendszer nélkül, mert a rendszertelenség a rendnek egyenes ellentéte”.⁴

Ezek a megállapítások már könyvtárfilozófiai mélységekbe vezetnek. Könyvtártörténeti tanulmányok és irodalmi művek illusztrálják, hogy a könyvtárnak sajátos filozófiája van. A könyvtárak fejlődéstörténetében közismertté vált két út: az amerikai vagy angolszász, valamint a porosz, melyeket egymástól szigorúan elkülönítve emlegetnek. A könyvtártörténetben szokás élesen szembeállítani őket, az elsőt mint a használat, a másodikat mint a megőrzés szimbólumát emlegetni.

Ehhez képest Ferenczi Zoltán 1903-ban megjelent könyvtárтанában megírta, hogy „a könyvtár célja... nemcsak a berendezés és megőrzés, hanem a közhasználat is...”⁵

Vagyis ezzel „a nemcsak, hanem, is”-sel föloldja a látszólagos ellentmondást. A megőrzés és használat szembeállítása csak látszólagos, ha ugyanis továbblépünk a könyvtárfilozófiában, követhetjük, hogy valójában csak és kizárólag az őrződik meg, amit átvitt értelemben is használni lehet. Fizikailag ott állhat valami a könyvtár polcán, mintha nem is lenne, ha nem használják. Csak és kizárólag az átvitt értelemben is vett használat és szellemi használhatóság jelentheti a megőrződést, megőrzést. A használva-őrzés folyamatának természetes szelekcióját pedig az idő végzi el, az idő selejtez. Természetesen csupán könyvtárfilozófiai értelemben. Ezen a szinten ugyanis abban is bízhatunk, hogy csupán az érték marad meg, az öröklődik, ami utódaink javára válik.

Visszatérve a klasszikus magyar könyvtárтанokhoz: milyen változásokon ment át a száz év alatt a könyvtári gyakorlat, a munkafolyamatok elnevezése? Kudoránál és Kápláynál mint a korszak kezdő és befejező egyéniségeinél egyaránt négy alpművelet jellemzi a folyamatokat:

Kudoránál a következő elnevezések szerepelnek, amelyek mind elavultak: „1. A könyvek felállítása. 2. Czímtározása. 3. Számozása. 4. Czímtárak elkészítése.”⁶

3 Kudora Károly: *Könyvtárтан*, 79. p.

4 Uo. 181. és 177. p.

5 Ferenczi Zoltán: *A könyvtárтан alapvonalai*, 219. p.

6 Kudora Károly: *Könyvtárтан*, 81. p.

Káplálynál: „1. A könyv *beszerzése* körüli tennivalók. 2. ...a könyv olvasásra alkalmassá tétele és könyvtári szempontból való *feldolgoása*. 3. ... a könyv megőrzése körüli ismeretek. 4. általános könyvtári, u.n. *reference szolgálat*, mely áll ... az olvasó *tájékoztatásából és kölcsönzésből*.”⁷

(Csak összehasonlításként: a jelenlegi informatika-szakos oktatásban is általában négy műveletcsoport szerepel: 1. állományalakítás 2. formai és tartalmi feltárás 3. dokumentum- és információ-tárolás 4. dokumentum- és információ-szolgáltatás.)

Az első munkaterületi csoportosítás 1893-ból, a második 1937-ből, az utolsó 1994-ből való. A dőlt betűs kifejezések elavultak, helyüket újabb kifejezések vették át. Az aláhúzás a ma is használt szakkifejezéseket emeli ki. A gyakorlati munkafolyamatokra tehát a feladatok bővülése jellemző, az 1893-as műveletso-
rok beleférnek az 1937-es első két munkaterületébe. Másképpen: az újabb, tágabb fogalmak jóval több részfeladatot takarnak, mint a múlt század végi speci-
fikusak. Vagyis az idők folyamán bekövetkező változások az elnevezéseket úgy módosították, hogy a munkaterületek átfogó gyűjtőfogalmait kitágították.

A formai és tartalmi feltárás terminológiai változásai

A dokumentumok beszerzése és nyilvántartási adminisztrációja után következik a formai és tartalmi feltárásuk, mai könyvtári szóhasználattal „feldolgozás” a „feldolgozó osztályon”, amelyet korábban *katalogizáló*-nak és (zsargon-
nal) *szakozó*-nak, szaknyelven *osztályozó*-nak neveztek.⁸

Nincs a könyvtári munkafolyamatoknak még egy olyan területe, ahol a szak-
kifejezések és szinonimáik bősége olyan gazdag lenne, mint a katalógus és kör-
nyéke. A katalógus (gör.-lat.) kifejezés magyar nyelvterületen már 1559-ben
'jegyzék, lajstrom' jelentésben mint betűrendes lista szerepel, eredetileg pedig a
hadköteles férfiak névsorát jelentette.

Az első magyar nyelvű szakkifejezések a könyvtári katalógus megnevezésére
Toldy Ferencnél szerepelnek: *alapcímtár* (Grundcatalog) és *egyetemes névcím-
tár* (Universal Catalog) szóösszetételekkel. Összehasonlításukban az utóbbiról
azt írja, hogy „...az alapcímtárnál rövidebben, de semmi lényegesnek ki nem
zártával, szoros betűrendben, a szerző neve, s ilyenek nem létében a vezérszó
sora szerint, minden a könyvtárban és alapcímtárban létező ... munkák címeit
terjeszti elő.”⁹

⁷ Káplány Géza: *A könyvtárosi élet hivatás a könyvtároképzés tükrében*, 7. p.

⁸ *Gyakorlati könyvtártan* / Dávid Antal = *Könyvtári előadások* 17. p. és Káplány G.: *A könyvtárosi élet hivatás...* 9. p.

⁹ Toldy F. i. m. 191. p.

Toldy a *címtár* szinonímáiként említi a következő kifejezéseket is: *könyvcím-sor*, *könyvcímlajstrom*, *catalogus*.¹⁰

A Magyar Könyvszemlében katalógus elnevezés helyett *betűrendes cédulajegyzék* szerepel 1888-ban.¹¹

Kudora ritkán használja a latin eredetű szót (ha igen, akkor is a magyaros „írmodorban”: *catalogus* helyett *catalogus*), helyette következetesen a *címtár* kifejezéshez ragaszkodik. Szerinte minden jól rendezett könyvtárnak háromféle címtárral kell rendelkeznie: *betűsoros* (vagy *betűrendes* – felváltva használja) *névcímtár*, a *szakcímtár* és a *helyrajzi címtár*.¹²

1895-ben egymás szinonímájaként használatos a *betűrendes lajstrom* és a *betűrendes katalógus* kifejezés.¹³

Kudora „címtár” elnevezését követően a századfordulón hihetetlen szinoníma-áradat jelenik meg a katalógus magyar nyelvű kifejezésére. A Magyar Könyvszemle 1902-es évfolyamában szinte egy helyen jelennek meg az elnevezések, lényegében ugyanazzal a ’katalógus’ jelentéssel: *címjegyzék*, *címtár*, *jegyzék*, *katalogus*, *könyvjegyzék*, *könyvtár jegyzék* (és *könyvtárjegyzék*), *lajstrom*, *névjegyzék* (= „könyvcímek betűsoros névjegyzéke”), *névsor* (pl. a „mezőtúri ipartestület könyveinek betűsoros névsora”), sőt: *tartalomjegyzék* néven (a katalógus végül is a könyvtár tartalomjegyzéke).¹⁴

Ferenczinél *betűrendes cédula-címtár*, *szak-címtár* és *hely-címtár* szerepel.¹⁵

A katalógus – formáját tekintve – Gulyásnál többféleképpen fordul elő: *kézíratos katalógus*, *kinyomtatott* vagy másként *sokszorosított katalógus*, *cédula-katalógus*. „A nyomtatott *jegyzék* (’kötetkatalógus’) természetesen akár *betűrendes*, akár *szakrendszerű*, akár *szótárformájú* lehet.”¹⁶

A korszak utolsó nagy könyvtártudósa a katalógus kifejezéssel szemben nagyon sokszor használja a kartoték megnevezést: *cédula-kartoték*, *betűsoros szerzői kartoték*, *szakkartoték*.¹⁷ A jelentése természetesen ennek is minden esetben ’katalógus’, erről a szerző azzal is igyekszik meggyőzni az olvasóját, hogy sokszor a két szót az „illetve” kötőszóval összekötve, egyszerre használja (katalógus ill. kartoték), ami nyelvtanilag tautológikus, tartalmilag redundáns. Ez a használat nyilvánvalóan összefüggött azzal a könyvtártörténeti fejlődéssel, hogy erre az időre lassan kiszorulnak a könyvtárakból a kötetkatalógusok, a könyvkatalógusok, mert a modern cédularendszerű katalógus veszi át szerepüket és helyüket. Nyilván a kartoték szó hangsúlyozása, ismétlése a katalógus mellett erre kíván utalni.

¹⁰ Uo. 190. p.

¹¹ *A brassói ev. iskola kvrtára / Nussbächer Károly = = Magyar könyvszemle, 1888. 194. p.*

¹² Kudora K. i. m. 130., 145. p.

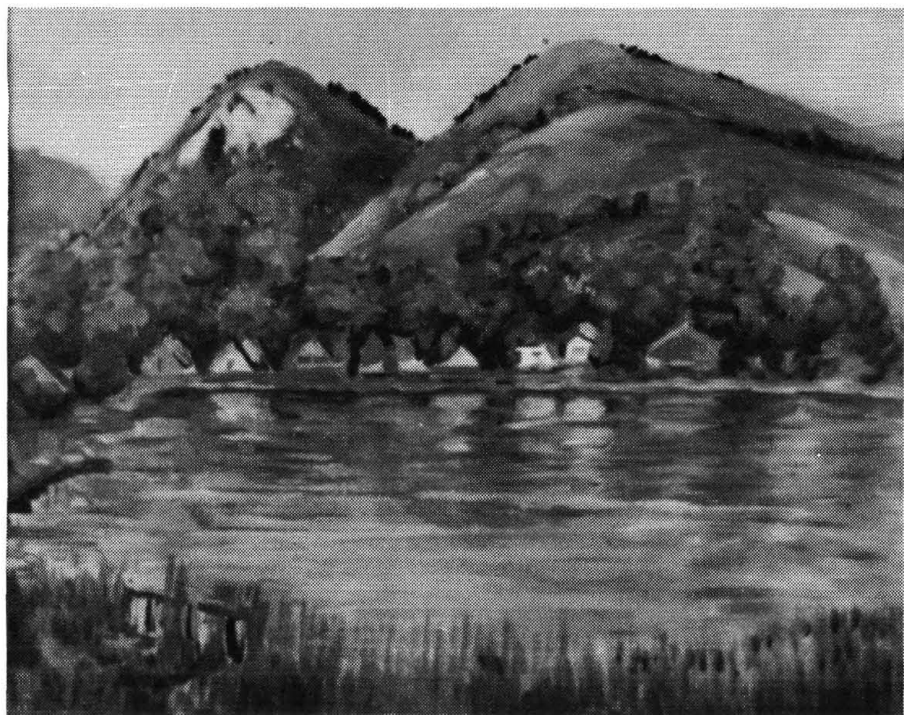
¹³ Sebastyén Gyula i. m. 22., 24. p.

¹⁴ *Magyar Könyvszemle, 1902.194-197., és 1903. 90., 314. p.*

¹⁵ Ferenczi Z. i. m. 116., 151. p.

¹⁶ Gulyás P.: *A népkönyvtárak szervezése... 151. p.*

¹⁷ Káplány G.: *Könyvtárak korszerű... 37., 55., 77. p.*

A katalógus megnevezésére még 1955-ben is él szinonimaként a *címtár*, a korábban 'katalógus' jelentésben használt címjegyzék és *lajstrom* pedig egymás szinonimájaként 'bibliográfia' értelemben szerepel. A központi címjegyzéktől azonban természetesen az utaló a központi katalógushoz irányít.¹⁸

A katalógustípusok a funkciójuk szerint lehetnek *belső katalógus*-ok, amelyek mai elnevezése a *szolgálati katalógus*, az olvasói katalógusra pedig ekkor még él egy sajátos kifejezés: a *közönségkatalógus*.¹⁹

A katalógus szerkezetét, struktúráját tekintve lehet *lineáris katalógus* vagy *egydimenziós katalógus*, és lehet *többdimenziós katalógus*. Az egydimenziós szerkezetű katalógusban a sorrendiség, egymásutániség biztosítja a rendet, vagyis ez a sorrend azt jelenti, hogy lineárisan, vonalszerűen, egydimenziósan haladunk szerkesztésekor. A több szempont szerint szerkesztett katalógus többdimenziós fajtáira a tartalmi feltárásban visszatérünk.²⁰

A lineáris katalógus lehetséges előfordulásai a *címszókatalógus* 'amely a műveket a címek betűrendjében', és a *vezérszókatalógus*, korszerűbb elnevezéssel a *tárgyszókatalógus*, mely az 'állományt a művek tárgyát kifejező fogalmak betűrendjében tartja nyilván'.²¹

18 MSZ 2155-55, 22., 32., 31. p.

19 Uo. 21., 31. p.

20 Uo. 33. p. és S-S, 309. p.

21 Uo. 22., 40. p.

A nagyobb könyvtárak által központilag készített, kisebb könyvtárak számára mintául szolgáló katalógust *mintakatalógus* vagy *típuskatalógus* néven említi a szabvány.²²

A *helyrendi katalógus* pedig a műveket a megjelenés helye szerint csoportosította.²³

A formai feltárás szakkifejezései

A katalógus szerkesztésének műveletsorai a formai feltárással kezdődnek. A mai elnevezéshez igen közeli fogalmat először az 1937-es könyvtárosképző tanfolyamon Asztalos Miklós használja, aki ennek kapcsán említi, hogy a *leírás* lehet *alaki* ('formai') és tartalmi.²⁴

Visszatérve a kezdetekhez: a címtár, mint neve is jelzi, címeket tartalmaz. Toldy Ferenc 1848-ban használja először a *címmásolat*, *címmás* (Titel-Copie) szakkifejezést, amely azonban nem vált elterjedté.²⁵

A „címtár” – 'katalógus' készítésére vonatkozó műveletet először Kudora nevezi *címtározás*-nak. „Címtározás alatt értjük a könyv címének és összes tulajdonságainak leírását a címtárul használt papír lapra.”²⁶

Ezt a papírlapot ő *címlap* (Zettel) néven használja, és meg is jegyzi, hogy „Ez alatt nem a könyv címlapját, hanem azon papír lapot értem, melyre a könyv címét másoljuk.”²⁷ Logikusan következik ebből, hogy azt a műveletet pedig, amikor ez a másolás történik, *címlapozás*-nak nevezi, de kiegészítésként megjegyzi, hogy a műveletet köznyelven *könyvfelvétel*-nek vagy egyszerűen *felvétel*-nek is nevezhetjük. A „címtár” alkotójaként szolgáló „címlapok” minőségére vonatkozóan a lehető legjobbat ajánlja, „sőt, hol a pénzviszonyok megengedik, igen ajánlom a *carton* alkalmazását is.”²⁸

Nem igazán szerencsés, hogy a katalógus alkotóelemeit és a könyv címlapját ugyanazon névvel jelöli, ez egyértelműen homoníma, hiszen két különböző dolog szerepel azonos elnevezéssel. A könyvek címlapjával kapcsolatban említi, hogy előfordulnak olyanok is, amelyek *kettős címlap*-pal, sőt *kettős cím*-mel rendelkeznek. Magyarázataiból világossá válik, hogy a kettős cím mögött mai jelentésben egyrészt párhuzamos cím, másrészt alcím és/vagy egyéb címadat is állhat, melyek felvételére már Kudoránál eltérő szabályok vonatkoznak.

A századunkban legáltalánosabban elterjedt szakkifejezés a formai feltárás műveletére a címléírás, amely csak a 80-as évek új szabványa után kezd kiszorulni (helyette: bibliográfiai leírás szerepel), és amelyet a század elején először Feren-

22 Uo. 34., 40. p.

23 Uo. 26. p.

24 *Bibliográfiai / Asztalos Miklós = = Könyvtári előadások, Vj. 7. p.*

25 Toldy F. i. m. 190. p.

26 Kudora K. i. m. 90. p.

27 Uo. 91. p.

28 Uo. 156. p.

czy Zoltán használ *címléírás* formában.²⁹ A nála szereplő adatok típusa és sorrendje már 1903-ban mérvadó a leírási szabályok egységesítésében. A címléírás alapanyagául a *cédula-lapok*-at ajánlja, mert szerinte az olvasó „...a sok lapozkodást igénylő sarokzárás szerkezetek helyett a dobozt vagy a fiókos rendszert fogja választani”.³⁰

Egészen közel áll a mai párhuzamos cím elnevezéshez az általa használt *kétnyelvű cím*, és Kudorával szemben külön elnevezést használ a fő- és alcím megkülönböztetésére (amely a régies írásmódtól eltekintve szószerint egyezik a mai kifejezéssel).³¹

A „címtározás” műveletének kifejezésére Gulyás Pál egy újabb kifejezést is bevezet az eredetivel párhuzamosan, ez a *címfővétel*, melynek szabályait Ferenczihez hasonlóképpen adja meg.³²

Káplány Géza a művelet jelölésére a már ismert címléírást és a *címfelvétel*-t 1937-ben párhuzamosan használja. 1943-ban megjelent művében pedig azt írja, hogy a „Címfelvétel eredetileg egyenjelentőségű a katalogizálással, s e művelet tkp-en azt jelenti, hogy a könyveket szerzőik, címük és egyéb adatok feltüntetésével valamilyen rendszer szerinti jegyzékbe foglaljuk, vagyis katalógust készítenk róla.”³³

A *felvételi cédulá*-val vagy a *törzscédulá*-val kapcsolatban azt javasolja, hogy az nagyobb legyen, mint a nemzetközi méretű (7,5x12,5 cm) „kartotékcédula”, mert ezekre a szakbeosztáson kívül a sokszorosításra és a kezelésre vonatkozó adatok is felkerülnek.³⁴

Az 1937-es könyvtári szaktanfolyam idején Goriupp Alisznál (és ugyanekkor Káplánnál is) a címek elnevezései hihetetlenül kibővülnek, a kifejezések egész arzenálja szerepel mindkét szerzőnél: *borítékcím* (‘a borítóra nyomtatott cím’), *hátcím* (‘a könyv hátán (gerinc) található címfelírások’), *előzők-* vagy *szennycím* (‘az előzéklapra nyomtatott cím, mely eltérő lehet a borítékcímtől’), *gyűjtőcím* (‘sorozati cím’), *ívcím* vagy *norma* (‘az egyes ívek első oldalán, a szöveg alatti szerző és rövid cím’), *oldal cím* (‘az egyes oldalakon’), *rész cím* (‘gyűjteményes és sorozatos műveknél egyes kötetek önálló címe’), *szöveg cím* (‘ha a cím csupán a szövegrész elején található’), a szöveg cím szinonímája Goriuppnál a *fej cím*, végül a *záró cím* (kolofon) (‘ha a cím csak itt szerepel’).³⁵

A formai feltárásban nem kis gondot jelentettek a könyvtárosoknak a folytatásos művek, gyűjteményes kötetek, sorozatok. Ezt illusztrálják az elnevezések is:

²⁹ Ferenczi Z. i. m. 151. p.

³⁰ Uo. 149. p.

³¹ Uo. 155. p.

³² Gulyás P.: *Népkönyvtárak...* 132. p.

³³ Káplány G.: *Könyvtárak korszerű...* 60. p.

³⁴ Uo. 71. p.

³⁵ Uo. 62. p. és Goriupp A.ea. 20-21. p. = = *Könyvtári előadások...*

Kudoránál szerepel a *gyűjtő cím* kifejezés (Ferenczinél: *gyűjtőcím*), amellyel kapcsolatban a „felvételi szabály” az, hogy „gyűjtő cím alatt megjelenő művek, gyűjtő név alatt vétetnek fel...”³⁶

Ferenczinél és Kudoránál egyaránt megtalálható a *gyűjtő kötet* mint 'kolligátum'. A századfordulón azonban a *gyűjteményes* jelző egyaránt használatos a többkötetes művek és sorozatok elnevezésére. Barta Lajos 1900-ban jelenteti meg A magyar *gyűjteményes vállalatok* jegyzékét, amelyben a gyűjteményes vállalatok kifejezés 'sorozatok' jelentésben értendő. Ezzel párhuzamosan Ferenczi szinonimaként használja a *gyűjteményes művek, sorozatok* elnevezéseket.³⁷

Gulyás a *folytatásos művek, gyűjteményes vállalatok* ('sorozat') és a *folyóiratok*³⁸ nyilvántartásával kapcsolatban külföldi mintára ideiglenes naplót javasol, de a fogalmak jelentéseinek meghatározását nem részletezi.

1937-ben Goriupp Alisz tesz kísérletet az addig többnyire összerosódó fogalmak jelentéseinek tisztázására: „*gyűjteményeknek, folytatásoknak* olyan műveket nevezünk, melyek előre elkészített tervezet szerint több részben és különböző időben jelennek meg és befejezésük előre látható”; „*sorozatok* azok a heterogén tartalmú művek, melyeknek befejezése előre nem látható és a kiadóvállalat által adott *gyűjtőcím* ('sorozati cím') köti össze egyedül a köteteket.”³⁹

Káplány Géza a gyűjtőcímmel párhuzamosan már a sorozati-cím kifejezést is használja, magyarázattal egybekötve: „...*folytatásos műveknél, továbbá gyűjteményes és sorozatos műveknél* az egyes kötetek esetleg önálló címekkel is rendelkezhetnek, akkor ezeket részcímeknek nevezzük, ha azonban az egyes köteteknek külön címük nincsen, akkor az egész gyűjtemény vagy sorozat köteteit gyűjtőcím vagy sorozati-cím köti egymással össze.”⁴⁰

A többkötetes művekkel kapcsolatban javasolja, hogy célszerű rövidített címléírással és helyszámjelzettel *gyűjtőcédulát* készíteni, amelyek a *gyűjtőkartoték*-ba kerülnek, amikor pedig a kötetsor teljessé válik, a megfelelő *gyűjtőkartotéklapok* megsemmisíthetők.⁴¹

A különböző dokumentumtípusok feltárására részleges címtárak szolgáltak. A dokumentumtipológia elnevezései közt nem sok olyan található, amelyik már elavult. Ezek közé tartozik a Kudoránál szereplő *tudori értekezés* (dissertatio) kifejezés, dokumentumtipológiai szempontból történeti fogalomként váltak az *iskolai értesítők*, az 1887-ben még élő *földabrosz* szavunk, melyet már a századfordulón kiszorított a mai térkép, valamint az *arckép* és a *látkép*, melyek Ferenczinél szerepelnek könyvtári használatban utoljára. A korszak végén, 1936-ban úgy

³⁶ Kudora K. i. m. 107. p.

³⁷ Ferenczi Z. i. m. 154. p.

³⁸ Gulyás P. A népkönyvtárak... 120. p.

³⁹ Goriupp A. i. m. 51-52. p.

⁴⁰ Káplány G.: Könyvtárak korszerű... 62. p.

⁴¹ Uo. 74. p.

látták a jövő könyvtárát, mint amelyet mikrofilm alakjában egy szivarskatulyában el lehet helyezni, a mikrofilm kifejezéssel párhuzamosan pedig a *bibliofilm* szinonímát is használják.⁴²

A formai feltárás szakkifejezései századunk második felében

A formai feltárás műveletét ebben az időszakban egyrészt az elavult *címűtározás* és *címfelvétel* szavak jelölik, 'címleírás' jelentésben, másrészt maga a *címleírás* szó, mely egyúttal a tevékenység eredményét is ugyanezzel az alakkal fejezi ki.⁴³ Mivel maga a címleírás szó használata nem korszerű, a művelet első változatának elnevezése, az *alapcímleírás* (melyről a sokszorosítás is készül) sem az.

A művelethez használt – mai szóval 'katalóguscédula' – a korszak elején még előfordul *címfelvételi lap* és *címkarton* alakban is.⁴⁴

A mai címoldal kifejezéssel szemben az akkori *címlap* és szinonímája, a *címlevél* szó meglehetősen pontatlan, hiszen meghatározásából utólag is a címoldal jelentés értelmezhető: „a könyvnek első vagy második levele, amely a mű címét, rendszerint szerzőjét, az impresszumot tartalmazza, esetleg egyéb adatokat is... A címlap szövegét két egymással szembenálló lapra is szokták nyomni (páros címlap).”⁴⁵

Ennek analógiájára alakul a *hátlap* kifejezés is, latinul 'verző', „a levél visszája, a lapozás irányában haladva a levél második lapja.”⁴⁶

A címhez kapcsolódó elnevezések különösen a mai egyéb címadat jelentését differenciálják különböző alakokban: ezek a *cím függelékei*, a *cím tartozékai*, és *címadat-kiegészítés* változatban szerepelnek, a *járulékos cím* gyűjtőfogalma pedig a *külső címet*, a *hátcímet*, az *előzékcímet* és a *fejtcímet* takarja.⁴⁷

A cím előtagú kifejezések között a *címjelzés* – másképp *norma* – az ív első oldalán a rövidített címet jelöli, a *címláb* vagy *címszegély* a folyóiratok fedőlapjának alsó szegélyén futó, bibliográfiai adatokat tartalmazó sávot jelenti, a *cím-szalag* pedig a könyv külsején található reklámcélú papírsáv.⁴⁸

A könyv külső borítóját *boríték* vagy *borítéklap* és *védőlap* szinonimákkal nevezik meg, a rajta lévő címet pedig *borítékcím*-nek hívják.⁴⁹

A Sallai-Sebestyén-kézikönyvben viszont a *szenny lap* és *védőlap* szinonimák az 'előcímlapot', mai értelemben 'előzéklapot' jelentik.⁵⁰ Vagyis a védőlap elnevezés homoníma.

42 Elnöki megnyitó / Füz József = = *A Magy. Kvtárosok és Levéltárosok Egyesületének évk. 63. p.*

43 *MSZ 2155-55, 22. p. és S-S i.m, 316-317. p.*

44 *Uo. 22. p.*

45 *Uo. 22. p. és S-S i. m. 24. p.*

46 *Uo. 26. p.*

47 *Uo. 22. p.*

48 *Uo. 22. p.*

49 *Uo. 21., 41. p.*

50 *S-S i. m. 24. p.*

A közvetlen és közvetett címadatok-at 'a könyvből származó' és a 'külső forrásból való' adatok jelentésének kifejezésére ma már nem használjuk.⁵¹

A formai feltárás bibliográfiai szintjének elnevezései korábban *elemző címleírás* ('analitikus') és összevont címleírás 'összefoglaló' néven és jelentéssel ismertek.⁵²

A formai feltárás, katalogizálás műveletéhez még egy olyan elavult fogalom tartozik, amely egyúttal a technikai színvonalra is utal (gépesítetlenség), ez a *könyvtárírás*, mely 1955-ben és 1965-ben is ismert fogalom, szinonímája a *könyvtári kézírás*, „a kézzel írt katalóguscédulák esetében rajzolt, különálló betűkkel történő, egységes írás a biztos olvashatóság érdekében”, melyet régen a kezdő könyvtárosoknak külön tanítottak, és amelynek betűtípusait még A könyvtáros kézikönyve is megadja.⁵³

A tartalmi feltárás szaknyelve

A tartalmi feltárás katalógusát Toldy Ferenc *rendszeres címítár* néven ismereti, mely „az alapcímítár nyomán a könyvtárnak ebben előforduló minden címeit szorosan tudományos rendszerben terjeszti elő”. Fontos azonban, hogy már ő hozzáteszi, hogy ez a címítár feltételez eszközként egy osztályozási rendszert: „Az e végre megállapítandó tudománykörü (encyclopaediai) rendszer mutatóként megelőzze a címítárt.”⁵⁴

Az irodalomnak a tudományos szakok szerint való csoportosítását Kudora *bibliographiai szakrendszer*-nek nevezi, a könyvek e szerint való meghatározását pedig a *szakosztályozás* kifejezéssel magyarázza. A művelet sor végén nála a *szakcímítár* szerepel, melynek feladata „a könyvtárban létező és a tudomány valamely ágára vonatkozó irodalmi termékekről áttekintő képet nyújtani, és lehetővé tenni, hogy azok gyorsan és biztosan feltalálhatók legyenek.”⁵⁵

A szakcímítár kifejezéssel párhuzamosan, de nem szinonimaként használja a *tárgycímítár* (Real-katalog) meghatározást is, „melyben a művek nem szerzők, hanem a feldolgozott tárgy szerint soroltnak fel”,⁵⁶ ami szerinte inkább amerikai és angolszász gyakorlat. A szakcímítár és a tárgycímítár közti különbséget találó hasonlattal – az első enciklopédiához, a másodikat lexikonhoz hasonlítva – világítja meg.

A tárgycímítár német elnevezése már 1895-ben is használatos volt, sőt ekkori kötőjeles alakja még 1943-ban is használatban van, igaz, egybe írva: reálkatalógus.

51 MSZ 2155-55, 31. p.

52 Uo. 23. p. és S-S. i. m. 228. p.

53 Uo. 30. p. és uo. 208. p.

54 Toldy F. i. m. 191. p.

55 Kudora K. i. m. 84., 189., 147. és 141. p.

56 Uo. 146. p.

Ferenczinél a *betűrendes szakkézrtár*-ban „a könyvek a szakokon belől a szerzők vagy vezérszó szerint Abc-sorban állanak”. Ő már 1903-ban ír a *tizes szakrendszer*-ről, sőt a *főszak, alszak, főosztály, alosztály* kifejezéseket is használja.⁵⁷

Gulyás a *tárgyi katalógus* gyűjtőfogalommal nevezi meg a tartalmi feltárás végeredményét, amelyen belül két, egymással szembenálló katalógustípust különböztet meg: *szakrendszerű tárgyi katalógust* és *szótárkatalógust*. Ő az utóbbinak már 1909-ben fényes jövőt jósol, melynek során kiszorítja a szisztematikus katalógust. „A szótárkatalógus nem osztja nagyobb s ezen belül kisebb tudományszakokra a könyvtári anyagot, hanem minden könyvet a tartalmát legfőbbmőrebben kifejező rendsző, esetleg rendszavak alatt sorozza betűrendbe.”⁵⁸

Hogy mennyire nem valósult meg ez a prognózis, azt az is jelzi, hogy az 1937-es könyvtáros szaktanfolyamön ugyan Dávid Antal szerint is a legjobb a *Schlagwort-katalógus*, de még rendes magyar elnevezés sincs rá közhasználatban ekkor. Nála szerepel már a mai szakkatalógus kifejezés is, de a tizedes osztályozást *decimális rendszer* néven írja le.⁵⁹

Azt a könyvtárost, aki a könyvek osztályozási műveletét végzi, Káplány Géza *szakozó, ill. decimáló* könyvtárosnak nevezi, magát a műveletet pedig *szakozásnak, ill. decimálásnak*.⁶⁰

A tartalmi feltárás során keletkező katalógusok elnevezéseinek sokféleségét Káplány Géza a következőképp foglalja össze: „*Szakkartoték* maga is többféle lehetséges, aszerint, hogy a címanyagot, valamilyen rendszer szerint ... rendszerezük... Ezt *szisztematikus osztályozó rendszernek* is hívjuk, melyek különféle elnevezések alatt, *mint tárgyi katalógus, reálkatalógus* vagy *tudományos rendszerű katalógus* állnak a könyvtárosi köztudatban.”⁶¹

A szakkatalógusok fajtái közt Goriupp Alisz és Káplány Géza (mindketten 1937-ben megjelenő műveikben) a következő változatokat említik: „szisztematikus vagy szakkatalógus, illetőleg a *tárgyi, címszó, jelszó-index, szótárkatalógus*, németül *Schlagwortkatalog*.”⁶²

A katalógustípusoknál szó volt a többdimenziós katalógusról, melynek a tartalmi feltárásban lehet szerepe és jelentősége. Ilyen többdimenziós feltárást biztosít az ún. *EF kartoték* ('elemi fogalmak katalógusa' jelentésben), melynek lényege – ahogy az alkotóelemeinek, az *elemi fogalmaknak* a neve is jelzi – az, hogy az összetett kifejezéseket, fogalomkapcsolatokat elemeire bontja. A katalógustípus az 50-es évek amerikai könyvtári gyakorlatából (Taube Uniterm kifejezései néven is ismert) került a magyar szaknyelvbe, a Sallai-Sebestyén kézikönyv kis gyűjteményű szakkönyvtárak használatára ajánlja. A hozzátartozó katalóguscédula eltér a szabványostól, A5-ös, vagyis duplalevelezőlap méretű.⁶³

57 Ferenczi Z. i. m. 172., 174., 177., 181. p.

58 Gulyás P. : *A népkönyvtárak...* 142., 149. p.

59 Dávid A. i. m. 33., 35. p.

60 Káplány G. : *Könyvtárak korszerű...* 81. p.

61 Uo. 77. p.

62 Goriupp A. i. m. 3. p. és Káplány G. : *A könyvtárosi élet hivatás...* 11. p.

63 S-S i. m. 310-312. p.

A Magyarországon sokkal inkább elterjedt osztályozási rendszer (ETO) elődjét, a tizedes osztályozást a korszak elején még *decimális osztályozás* és *decimális rendszer* néven is említik, alkotóelemét, a szákszámot pedig a *decimális szám* vagy *tizedes szám* néven használják. Az osztályozó rendszer közös alosztásai *csatlakozó szám* néven is szerepelnek.⁶⁴

A korszak osztályozási rendszereinek sajátos típusa, az ún. „13-as rendszer” – mely elsősorban kiskönyvtárak számára előnyös – a tudományos és ismeretterjesztő irodalmat 11 csoportra osztja, ezt egészítik ki 1 csoportban az ifjúsági művek és 1 csoportban a szépirodalom – innen a 13-as elnevezés. Ebben az időszakban (60-as évek) „ez a csoportosítás az alapja a közművelődési könyvtárak statisztikájának is”.⁶⁵

A katalógusszerkesztés – besorolás – szákszókincse

A formai és tartalmi feltárás művelete a katalógus szerkesztésével fejeződik be, melynek kulcsszava a besorolás, ami a különböző típusú katalógusokban különböző szempontok és szabályok szerint történik.

A besorolás legrégebb szakkifejezése a *vezérszó*, mely minden bizonnyal annak a nyelvújításkori vezérszónak a könyvtári megfelelője, amely eredetileg ’előszó, bevezetés’ jelentésben vált ismertté. Toldy Ferenc a szó könyvtári alkalmazásával kapcsolatban írja, hogy „A több vezérszó (Schlagwort) alatt kereshető cím ugyanannyi külön lapon forduljon elő, de csak a cím leglényegesebb szavaival, s hivatkozással azon főcímmásra, hol a könyv teljes leírása található.”⁶⁶

Az idézetben szerepel egy másik szákszó is, a *hivatkozás*, mely később „utalás, utaló” formában és jelentéssel vált közismertté.

Kudora már 1893-ban használja a mai értelemben vett rendszó kifejezést, mely szerinte személy- és tárgynevekből állhat (máshol a személyi és tárgyi rendszó kifejezéssel él). A tárgynev mint rendszó megválasztásához megjegyzi, hogy a rendszót mindig az első nevező esetben (’alany eset’) álló főnév alkotja – porosz mintára. Hangsúlyozza a rendszavak esetében az *egyöntetűség* (’egységesítés’) fontosságát, korok szerint elemezve a lehetséges személynévtípusokat.⁶⁷

Szinonimákat is használ a rendszó fogalmának magyarázatában: „Rendszó, vezérszó, *péczeszó* (Schlagwort) alatt ... oly nevet vagy szavat értünk, mely alatt a könyv a címtárba vezetettik.” (Már 1838-ban használatos a kibécézni főnévi igenév és szinonimájaként a bécéz ige ’ábécéz’ jelentésben, melyből a szókezdő b-hang zöngétlenedésével keletkezhetett a népnyelvi péczéz ige, ill. később a péczeszó ’rendszó’ jelentésben.)

⁶⁴ MSZ 2155-55, 22., 23. p. és S-S. i. m. 263. p.

⁶⁵ S-S. i. m. 272. p.

⁶⁶ Toldy F. i. m. 190. p.

⁶⁷ Kudora K. i. m. 104., 135, 138. p.

Mivel a rendsző annyiféle lehet, ahányféle a mű, sőt egy műhöz több rendsző is kapcsolódhat, ezért különbséget tesz *elsőrendű és másod- vagy harmadrendű rendszavak* között. Az elsőrendű rendsző a *főlap*on fordul elő (ld. mai 'főtétel'), a többi pedig a *melléklapon*, amely nála nem melléktételt, hanem utaló lapot jelent.⁶⁸

Mivel a tárgynév mint rendsző természetes nyelvű kifejezés, érvényesülnek esetében a nyelvi változások, s erre már a múlt század végén felhívja a figyelmet Kudora, javasolva, hogy mindig utaljunk a régies formáról az új alakra.

Ferenczi rendsző helyett visszatér a régiesebb *vezérszó* használatához, de szinonímájaként a *címszó*-t is említi. Funkciójában a *vezérszó* nála is a szerző nélküli művek esetén a cím első, alanyesetben álló főneve. Azonos vezérszavak esetén a rendezésbe a második, sőt a harmadik szó bevonását tanácsolja. Az utalólap feladatának leírása azt is magába foglalja, hogy „ugyanazon szerző neve egyképen legyen írva.” Az utalólap formájával kapcsolatban pedig az eltérő szint javasolja.⁶⁹

Gulyás Pálnál a besorolás kulcsszava Kudorához hűen *a rendsző (péczesző)*, „melyek alatt a név nélkül megjelent művek s folyóiratok szerző híján felveendőek”.⁷⁰

A vezérszavas tárgyi katalógus besorolási elemei Káplánynál a *vezérszó, címszó* vagy *rendsző*, amelyek ugyanabban a jelentésben szerepelnek. A *tárgyi vezérszó* mindig a főcím első értelmes szava.⁷¹ (Aminek megítélése persze szubjektív és relatív.)

A második korszakban (a század közepétől kezdve) a besorolási adatok típusai között találjuk a *címrendsző* vagy *tárgyi rendsző* és a *szerzői rendsző* kifejezéseket. „*Főlap* ('főtétel') esetében a rendsző vagy a szerző vezetékneve (szerzői rendsző), vagy a cím első szava (címrendsző). *Melléklapok* ('melléktétel') esetében rendsző lehet a címleírás szövegének egyéb eleme is.”⁷²

A személynevek típusaival kapcsolatban ebben az időben az összetett családnév helyett *kettős név* kifejezés, a névelőzékes név helyett pedig *előnév* szerepel.⁷³

A *rendhatározó* kifejezésre nehéz lenne ma egyetlen szójelentést találni, ezt talán az eredeti magyarázat világítja meg legjobban: „lényegében a szöveg minden rendértékes eleme. Tágabb értelemben a szöveg meghatározott része, amely a szöveg besorolási helyét megszabja. Ilyen értelemben megkülönböztetünk első, második stb. rendhatározót” ami mai értelemben a besorolási adatok rangsora.⁷⁴

68 Uo. 96. p.

69 Ferenczi Z. i. m. 152., 155., 158. p.

70 Gulyás P.: *A népkönyvtárak...* 127. p.

71 Káplány G.: *Könyvtárak korszerű...* 66., 79. p.

72 MSZ 2155-55, 37. p.

73 Uo. 23., 28. p.

74 Uo. 37. p.

Végül a besoroláshoz köthető még egy kifejezés, amely ma már nem használatos ebben a formában és jelentésben: ez a vezérlap vagy *sorozati lap*, mely „a katalógusban összetartozó cédulacsoportok összefogására szolgáló, azok élén álló, rendszerint külsőleg is valami módon (eltérő szín stb.) megkülönböztetett cédula. Vezérlapot használunk pl. a sorozatok címleírásainak élén.”⁷⁵

A formai és tartalmi feltárás és a katalógusszerkesztés szókincsének változásait a 80-as években megjelent új szabvány-családig követtük. Jelenleg ugyanis azok a szakkifejezések élnek szaknyelvünkben, amelyeket ezek a szabványok módosítottak a korábbiakhoz képest, illetve vezettek be újonnan. Fogalmi és azok meghatározásai azóta közkeletűekké váltak a könyvtárosok nyelvében.

A változások természetesen azóta sem álltak meg, hiszen a szabvány-család keletkezésével szinte párhuzamosan egyre nagyobb szerep jut a gépi feldolgozásnak, az integrált rendszerekre való áttérésnek. Ez egyértelmű változásokat jelent a terminológiában, hiszen bizonyos munkafolyamatok a szaknyelvi kifejezésekkel együtt eleve „feledésbe merülnek” a számítógép árnyékában. Ez már nemcsak egy új korszak, hanem egy új fejezet kezdete is lehetne, ha láthatnánk a fáktól azt az erdőt vagy inkább dzsungelt, amelyben jelenleg vagyunk, és néven tudnánk nevezni minden olyan fogalmat, amelyre valójában még szavunk sincs.

Prókai Margit

Felhasznált irodalom:

1. Ferenczi Zoltán: A könyvtártn alapvonalai. Bp., Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., 1903., 240 p. (Múzeumi és könyvtári kézikönyvek)
2. Gulyás Pál: A népkönyvtárak szervezése, fenntartása és kezelése. Bp., Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., 1909., 239 p. (Múzeumi és könyvtári kézikönyvek)
3. Káplány Géza: Könyvtárak korszerű rendezése és fejlesztése. Bp., Technológiai Kvt. Barátainak Egyesülete, 1943., 167 p.
4. Káplány Géza: A könyvtárosi élet hivatás a könyvtárosképzés tükrében. Bp., Technológiai Kvt. Barátainak Egyesülete, 1937., 18 p. Klny. a Műszaki Bibliográfiai Közlemények 18. sz.-ből
5. Könyvtári előadások. Az 1937. évi február 1.–március 23. közt tartott könyvtárosképző tanfolyam előadásainak összefoglaló vázlat. Bp., kiad. a tanfolyam hallgatói, 1937., 281 p.
6. Kudora Károly: Könyvtártn. Bp., Dobrowsky és Franke, 1893. 208 p.
7. Nussbacher Károly: A brassói evangélikus iskola könyvtára. In.: Magyar könyvszemle, 1888., 188–194. p.
8. Sallai István–Sebestyén Géza: A könyvtáros kézikönyve. 2. átdolg. és bőv. kiad. Bp., Gondolat, 1965., 832 p.
9. Toldy Ferenc: A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának régi szabályai. In.: Magyar Könyvszemle, 1888., p. 185–201.

⁷⁵ Uo. 42. p.

Édesapámról, Pröhle Jenőről

A nagy elődök pályaképeinek felidézése hasznára lehet a mai generációnak, mert hinnünk kell abban, hogy az elkövetkező években sikerül visszaállítani azoknak az értékeknek a rangját, amelyek a mai könnyörtelen világban elsikkadni látszottak. Ezért a Bod Péter Társaság kezdeményezése a múlt értékeinek, az iskolai könyvtárügy emlékeinek összegyűjtésére dicséretreméltó.

*

Ki volt Pröhle Jenő?

– „*a huszadik századi Sopron jeles tudósa és felejthetetlen pedagógusa, a soproni szellemtörténetnek, kultúrtörténetnek legjobb művelője és egyben a szellemi mozgalmak meghatározó alakja*” (1), aki

– „*Értékes tudományos munkát végzett mint klasszika-filológus, mint irodalomtörténész, pedagógus, könyvtáros és mint soproni helytörténész egyaránt*” (2).

Mielőtt számba vennénk, hogy az említett területeken milyen tevékenységet fejtett ki, tekintsük át életének főbb eseményeit.

1909-ben született Sopronban értelmiségi családból. Édesapja nemzetközi hírnévű teológia professzor, több külföldi egyetem díszdoktora, anyai nagyapja az evangélikus líceum tanára. Szilárd protestáns alapú puritán nevelést kapott. 1927-ben színjelesen érettségizett az evangélikus líceumban. Egyetemi tanulmányait a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán végezte latin–görög szakon. Azonnal felvették a nagyhírű Eötvös Kollégiumba, ami önmagában is sokat jelentett. Ez a tagság egész életére meghatározó volt számára. Hogy milyen kiváló képességekkel rendelkezett, álljon itt néhány idézet Moravcsik Gyula és Szabó Miklós klasszika-filológia professzorok jelentéseiből...

– „*A III. évesek közül a legkiválóbb Pröhle Jenő görög–latin szakos. Széles körű érdeklődése, tudományos hajlamai, philológiai érzéke, szép ismeretei Pröhlét kiemelik társai közül s a legszebb reményekre jogosítanak...*” (3);

– „*... Minden reményünk megvan tehát, hogy Pröhle a fiatal classica philológiai generációnak olyan tagja lesz, aki tudományos téren is ki fog tűnni.*” (4);

– „*Pröhle Jenő IV. éves görög–latin szakos a legszebb eredménnyel fejezte be tanulmányait. Személyében egy alapos nyelvi és tárgyi ismeretekkel rendelkező, kiválóan képzett klasszikus-filológus távozik a kollégiumból, akinek tudományos hajlamai és metodikai ismeretei azt a reményt keltik, hogy vele még a tudományos szakirodalom terén találkozni fogunk.*” (5);

– „*Pröhle Jenő a legkomolyabb és legtehetségesebb ifjak közé tartozik, akikkel az utóbbi években megismerkedtem. Igen finom nyelvteljesége van, philológiai hajlam, szabatosság és leleményesség jellemzik...*” (6);

– „Könnyen és biztosan olvas görögül, a legnehezebb szövegben is megállja a helyét. Rendkívül finom és éles gondolkodása és szorgalma a tudományos pályára teszi alkalmassá!” (7);

– „Ő volt az utóbbi években kikerült legjobb class. philologusunk, akától a jövőben is kitűnő munkásságot várhatunk.” (8).

1933-ban szerzett tanári oklevelet, de csak néhány hónap után sikerült „óradó tanár”-ként elhelyezkednie alma materében, a soproni evangélikus líceumban. Újabb négy év telt el, amíg megkapta „rendes tanár”-i kinevezését. Kezddő tanárként főleg latint, az első években görögöt tanított. Elkezdett olaszul tanulni, és elmélyítette angol tudását. A harmincas években többször járt Ausztriában és Olaszországban turistaként.

Mint fiatal tanár már 1934-ben bekapcsolódott az iskola 67. sz. cserkészcsapatának munkájába parancsnokként. „1941-ig vezetésével a csapat minden évben táborozott... kiváló érzéssel válogatta, nevelte a fiúkat is vezető feladatokra... Vezetése alatt a csapat létszáma 40-60 fő körül mozgott” (9) „Bemutatkozása történelmi fordulat volt. A cserkészdalokkal kezdte. Nehezen, higgadt megfogalmazással beszélt az ún. cserkésznoták ijesztő nivójáról. Majd belenyúlt a zsebébe, előhúzott egy kisformájú sárgásbarna dalfüzetet... A mi csapatunk csak népdalt énekelt. Mindig és mindenütt. Pröhle Jenő nélkül dehogy ballagott volna a mi osztályunk először a magyar iskolatörténelemben azzal a felejthetetlen székeley népdallal.” (10)

A harmincas évek során – kényszerűségből – többször vett részt rövidebb-hosszabb ideig fegyvergyakorlatokon, katonai tanfolyamokon és hadi szolgálaton. 1942 áprilisától 1943 áprilisáig összekötőtiszti és segédőtiszti beosztásban a keleti fronton szolgált tartalékos tiszti rangban. „Az együttműködés szellemében szervezte, fogadta és fogadtatta meg a voronyezsi áttörés közvetlen közelében, hogy alakulatának maradék törzsét és maradék legénységét elgyötört, betegen élve vagy halva, egy szálig hazahozzák magyar földre.” (11) Bátor katonaként – bajtársai szerencséjére is – teljesítette célkitűzését. 1944 novemberében az I. kiképző tüzérosztály keretében Németországba vitték, ahol angol fogságba került. Másfél évet töltött egy észak-angliai táborban, ahol szabadidejében angolul és oroszul (!) tanult, valamint tartotta a lelket bajtársaiban. Az 1961. évi könyvhét soproni megnyitóján a Liszt Ferenc Klubban elmondott beszédében így emlékszik erre:

„Ma örülünk, hogy dúskálunk a könyvekben, szép és jó könyvekben, régiekben és újakban. Ellenétül hadd szóljak életem egy olyan szakaszáról, amely alatt legalábbis magyar könyvek szempontjából – vésses könyvszegénységben szenvedtem, majdnem a Gutenberg előtti állapotba vetve vissza. A második világháború vége egy északangliai táborban talált, huszonketten voltunk magyar tisztek, egy csöpp a többzernyi német hadifogoly tengerében. Nem állíthatom, hogy társaim túlságos irodalmi fogékonysággal megvert emberek lettek volna, sőt... Nos, tíz hónapon keresztül a 22 magyar anyanyelvi olvasnivalója – szórványosan kapott újságokon kívül – két darabból állt: az egyik köpenyem ujjában kelt át a csatornán, **Arany János Toldijának** egy tűzfilléres példánya, a másik egy fiatal zászlós podgyászában: a **Vörös és fekete** magyar fordítása. Ebben az elvonó kúrával felérő helyzetben nem volt senki a huszonkét magyar közt, aki a **Toldit** és a **Vörös és fekete**t legalább kétszer el ne olvasta volna, volt, aki ötször is. Ma is előttem van a kép: milyen szemérmes-szé-

gyenlősen somfordálnak hozzám társaim újra meg újra elkérni a lassanként lapokra széthulló **Toldit** és közben elnézést kérő, de csillogó szemmel mentegetőznek: sohasem hittem volna, hogy a **Toldi**, az iskolák elcsépelet kötelező olvasmánya, olyan óriási remekmű és ugyanakkor milyen vonzó olvasmány. Hiszem, hogy a **Toldit** nem a könyvség nöttette nagyra és engedjék meg hallgatóim, hogy a tanulságot e bevezető egyetlen propagandista mondatával vonjam le: emeljék le polcukról és olvassák Arany Jánost is! És mint öreg olvasó, elárulok egy titkot: legjobb ízű az olvasás akkor, ha olyat olvasunk, amit könyv nélkül is tudunk.” (12)

Az angol hadifogságból szabadulva a lehető leghamarabb igyekezett családjával együtt hazaindulni. 1947 novemberében a területileg illetékes egyházmegye püspöke, D. Kapi Béla megbízta az evangélikus líceum vezetésével, „majd... a főiskolai nagybizottság Próhle Jenőt egyhangúlag igazgatóvá választotta, a Kerületi Közgyűlés pedig ezt áldáskívánsággal tudomásul vette.” (13)

Az államosítás előtt ő volt az evangélikus líceum utolsó igazgatója, majd a fordulat után 1950 augusztusáig az állami iskola első igazgatója. 1952. szeptember 27-í keltezésű önéletrajzában így ír erről az időszakról:

„Minden igyekezettel a háború által sújtott iskola felemeléséért dolgoztam... Az 1948. július 1-én történt államosítás után.. törekedtem a rám háruló feladatoknak minden irányban megfelelni, de egyre erősebben éreztem az igazgatóság adminisztratív terhének nyomását, másrészt az igazgatóság elvont az ifjúsággal való közvetlen foglalkozástól, a tanítástól. Ezért az igazgatóság alól 1950 augusztusában történt felmentésemet tényleg felmentésnek éreztem, amely visszaadott a tanári pálya elsődleges műhelyének, a tanteremnek.” (14)

Milyen finom utalás a valódi okokra!... Ekkor már angolt és orosz tanított, eredeti szaktárgyainak – a latin és görög nyelvnek – oktatására később sem igen volt lehetősége. 1949-től részt vett az orosz nyelvi szaktanári átképzésben. 1952-ben jeles eredménnyel szerzett orosz nyelvi szaktanári képesítést, és iskolájában orosz nyelvi tanári tanulókkört is vezetett.

Bár az iskola 1944/45. tanévről szóló évkönyve szerint munkakörébe már a háború előtt is beletartozott a könyvtár kezelése – ő volt a „líceumi nagykönyvtár őrre” –, 1953. december 10-től kapott függetlenített könyvtárosi besorolást. Ez számára nem jelentette a tanári pálya feladását. 1969-ig, nyugdíjba vonulásáig ellátta mindkét feladatot, sőt azután is, 1983 elejéig tevékenykedett a könyvtár és az iskola javára. 1986. május 31-én hunyt el Sopronban hosszas betegeskedés után.

Milyen is volt ez a több mint négy és negyedszázados iskola, amelynek egész életét szentelte? A város hagyományainak megfelelően a kezdetektől békésen integrálta elsősorban a dunántúli evangélikusságból toborzódott magyar és német ajkú diákságot. Az 1557-es alapítástól 1681-ig a város, majd az 1948-as államosításig az egyház gyakorolta felügyeletét. 1558-ban nyílt meg a kezdeti Főtanoda utódként, a mai helyén, a Széchenyi téren az új iskola, melyet ettől kezdve neveznek líceumnak. A líceum hagyományos neve főiskolai jellegre utal. Az 1681-es soproni országgyűlés, majd a II. József által szentesített türelmi rendelet nyomán liberálisabb vallási légkör teremtődött. Így – megelőlegezve az ökuménét – az iskola fogadta a más vallású diákokat is. Az is markánsan jelzi a kulturális légkört, hogy a felvilágosodás századában az országban elsőként itt alakult

irodalmi diáktársaság a neves költő és pap, Kis János lelkes összefogásával Magyar Társaság néven, amelynek komoly szerepe volt a diákok irodalmi érdeklődésének formálásában és olvasottságának színvonalában. A múlt század elejéről fennmaradt dokumentumok szerint Petőfi, Arany, Katona és Vörösmarty műveit röviddel megjelenésük után ismerték, szavalták, a köteteket salátává olvasták. A líceumból vált ki 1858-ban az Evangélikus Tanítóképző és 1892-ben az Evangélikus Teológiai Akadémia. Az Evangélikus Tanítóképzőt – amely 1948-tól államiaként működött – 1957-ben szüntették meg, az Evangélikus Teológiai Akadémia pedig 1951 ősztől Budapesten működik. Hadd idézzem egy öregdiák, *Madas András*, c. egyetemi tanár, volt mezőgazdasági miniszterhelyettes levelét, melyben egy találkozó élményein tündödvé vall iskolájáról:

„Maradandó hatással volt rám a májusi licista találkozó; sohasem éreztem még ilyen világosan, hogy mennyire humánus és éppen ezért mennyire maradandó értékű volt az a szellem, melyet a Líceum intézménye és tanári kara mint testület képviselt a két világháború között. Ami akkor természetes volt, az ma látszik, milyen nehéz feladatot jelentett, és pedig úgy nevelni hazaszeretetre, hogy ebben soha sem lehetett jelen más népek, vallások, felfogások elleni gyűlölet, vagy akár csak türelmetlenség. Bizony jó lenne visszanyúlni a líceum oktatási és nevelési hagyományaihoz, mert azok a jelen számára is példamutatóak.” (15)

A nagy múltú intézmény könyvtára, amely két különálló egységből állt, több mint 300 éves múltra tekint vissza. Az egyik az ún. „konventi” könyvtár, mely a helyi evangélikus gyülekezetet és lelkészeit szolgálta, a másik a „bibliotheca scholastica”, a gimnázium könyvtára. Az előbbit 1666-ban alapították, az utóbbi már az iskola alapításakor létezett. A két ág a reformkor elején, 1825-ben egyesült. Megalakulása után – a XVIII. század végén – a Magyar Társaság is külön könyvtárat alapított, mely a tagok saját könyveiből, ill. a tanárok adományaiából állt. Az egyházi teológiai rész az iskola államosítása után az akkori rendelkezés értelmében az evangélikus egyház gondozásába került. A könyvtár gyarapodása főleg adományokból származott, a diákok könyvtári járulékot fizettek. Állománya a reformkor idején kb. 10.000, a kiegyezéskor 17.000, 1912-ben 24.000, napjainkban kb. 40.000 kötet. *„Elsősorban a német tudomány műveit gyűjtötte, de mindig erős érdeklődést tanúsított – a lakosság igényeit követve – a magyar nyelv, irodalom és művelődés iránt is.” (16)*

Mi az, ami ezt a komoly hagyományokkal és értékekkel bíró könyvtárat puritán megjelenése ellenére is olyan élővé és lelkesítővé tette? – A szelleme, mely Pröhle Jenő elődeit is megfogta, akik – vele együtt – tudatában voltak annak a kincsnek és szellemi hatalomnak, amit mindez jelentett. Ez volt érezhető az iskolatörténeti kiállítás anyagában, mely jórészt a könyvtár állományán nyugodott. Illusztrálja ezt a szellemet a kiváló finnugor nyelvész, *Zsirai Miklós* vallomása a könyvtárról 1939-ből, 27 évvel a Társaságból való távozása után:

„Ha tőlem kérdeznék, a Társaság jótéteményei között minek köszönhetek legtöbbet, habozás nélkül ezzel felelnék: a Társaság ismertette meg, szeretettette meg velem a könyvet és a tudományos munkát. Mai szemmel nézve meglehetősen szegényesnek látom ugyan hajdani könyvtárunkat, de előttünk így is kincseket tárt fel, de ilyen elnyűtt állapotában is alkalmasnak bizonyult arra, hogy a detektívponyva fertőzéstől és a tankönyvbölcesség cellájából a korlátlan ismeretek és győzelmes gondolatok verőfényes ígértföldjére szabadítsa ki bennünket. A szűkösen világított olva-

sóteremben friss levegő csapott az arcunkba, fénycsóvák gyúltak fel, távlatok nyíltak meg szemünk előtt, amint önfeledten habzsolunk az egészség, szépség és igazság ígéit. Hány meg hány ezer lelket menthetett meg a könyvtár szentéyle!” (17)

A muzeális jellegű könyvanyag gondozása mellett az iskola könyvtárosaként fő feladatának tekintette a volt diákok és tanárok munkásságának nyomon követését nemcsak az iskolai kiállítások alkalmából, hanem folyamatosan. Nála jobban senki nem tartotta fejben az egész líceumi „nagy család” eredményeit – mondhatjuk világszerte, hisz sokfelé sodorta egykori diákjait a történelem vihara.

Jó volt a visszhangja az iskola 400 és 425 éves fennállásának, illetve a könyvtár alapítása 300 éves jubileuma alkalmából rendezett kiállításoknak. „Az iskola jubileumának megünneplése erősen ellenzéki megnyilvánulás volt ekkor is [1957!], később is. A Magyar Társaság léte és az evangélikus múlt is ösztönözte erre a diákságot, tanári kart.” (18) Az iskola 400 éves jubileumi ünnepén, 1957 novemberében ő is előkelő helyen kapott szót, és tartotta meg nagy visszhangot keltő „**Berzsenyi olvasásakor**” című előadását. Berzsenyi volt az a költőóriás, akihez különösen mély tisztelet, mondhatjuk hódolat fűzte. Klasszika-filológusként pontosan megérezte, hogy a költő – Kazinczyval vitatkozván – miért irányította „a magyar poézis menetelét ... a nagy rómaiak és görögök felé”, ui. „a bölcs görögöknél a lélekképzés egészét a poézis képezé”. 1957-ben bizonyágtétel, bátor kiállítás, kockázatvállalás volt idézni e sorokat:

„lélek s szabad nép tesz csuda dolgokat” (A magyarokhoz, 1807);

„Így minden ország támasza, talpköve
a tiszta erkölcs...” (A magyarokhoz);

„... s megyek

Rendeltetésem pályafutásain,

A jobb s nemesb lelkeknek útján...

Bizton tekintem mély sírod éjjelét!” (Fohászzkodás)

Az előadás befejező szakasza komoly útravaló nemcsak diákoknak...

„Testvérem a magyarságban, ha testvérem akarsz maradni a megvizsgálódásban, sorsodhoz edződésben, bölcs elöretekintésben: olvasd Berzsenyit és iskolánk nem legjobb tanulójától, de legkülönb, mesterünkké nőtt diákjától tanuld meg azt, amit Adyig és azóta beh elfeledtünk, tanulj meg görögül s férfiul”. (19)

„Ez a felmérhetetlenül nagy tudású férfi nemcsak saját tudásához, de szakterületei más művelőihez mérten is rendkívül keveset publikált.” (20) Tartalmilag áttekintve Pröhle Jenő irodalmi munkásságát, megállapítható, hogy tanulmányai, cikkei mind az alma mater-hez kapcsolódnak – legyen szó akár az intézmény neves tanáraitól vagy diákjairól, akár a könyvtár kincseiről.

Legátfogóbb tanulmánya – **Petőfi költészete és szelleme a soproni evangélikus líceumban a kiegyezésig** (ld. a bibliográfiát) – az egyetlen, ami az ő neve alatt szerepel a nemzeti könyvtár hagyományos cédulakatalógusában. Igen alapos kutatómunka előzte meg e tanulmány végleges formába öntését. Tárnya a költő kultusza életében, majd halála után a zord ötvenes években s a kiegyezését megelőző enyhülő légkörben. Óriási tárgyismeretet tükröz, és aprólékos filológiai munka eredménye e cikk. Kár, hogy a többi témával, amellyel az élete során foglalkozott, nem jutott el az összegzésig...

Bár a hagyatékában található iratanyagnak eddig csak töredékét sikerült áttekintennem, mégis fontosnak tartom néhány momentumra felhívni a figyelmet. Sok időt és energiát fordított az iskola egykori rektorának, Hajnóczy Dánielnek ruszti (ma Ausztria) kutatására (ő Hajnóczy József nagyatyjának testvére volt!). A leltárkönyv másolata, valamint tetemes cédulaanyag alapján állítható, hogy ezt a kutatást folytatni kellene – különös tekintettel a nagyszámú hungarikára. A kutatásról készült egy összefoglaló, de ez nyilván nem a teljes munkát vette számba.

Hogy mivel foglalkozott még?

Igen sokan megkeresték személyesen, levélben, telefonon a legváltozatosabb kérésekkel, kérdésekkel. Az Országos Széchényi Könyvtár régi könyvekkel foglalkozó munkatársaival rendszeres kapcsolatban állt könyvészeti azonosítások tárgyában. Egy-egy feltett kérdésre adott válasza külön tanulmányként is megállja a helyét, pl. amikor *Dienes András* Petőfi-kutató kérdését – „Mit tanítottak a donatisták Sopronban latinból és más tárgyakból?” – válaszolta meg! Készséggel működött közre a „Pótlások a lexikonokhoz” kiegészítésében.

S hogy mi mindenre telt még az idejéből?

A Soproni Könyvtárközi Bizottságnak megalakulásától aktív tagja, 1978-ig elnöke volt.

Főmunkatársa volt az *Evangélikus Nevelő* c. lapnak, mely 1947 júniusától 1948 júniusáig jelent meg. Szerkesztőbizottsági tagja volt a *Soproni Szemle* c. folyóiratnak 1967 és 1980 között.

Tagja volt a Magyar Pedagógiai Társaságnak, a Magyar Filológiai Társaságnak, a Soproni Öregdiákok Körének, rendezvényeiket szívesen látogatta.

Hosszú éveken át ő volt az Erdészeti és Faipari Főiskola, majd Egyetem legtöbbet foglalkoztatott angol fordítója. Nyelvórákat is adott, elsősorban angolt.

„A soproni evangélikus gyülekezet presbitereként élete példájával, egyház- és gyülekezetértörténeti kutatásaival nagyon értékes és hasznos tagja volt gyülekezetének.” (21)

A nyári hónapok mindig visszatérő fénypontjai voltak számára a találkozók, melyekre hűséges tanítványai, illetve a diáktársak mindig meghívták. A ragaszkodást még ma is jelzi sírján egy-egy osztály koszorúja...

Kiemelkedő pedagógiai és tudományos munkássága elismeréséül 1957 novemberében megkapta a **Közoktatás kiváló dolgozója** kitüntetését, a város kulturális életében való részvétele méltánylásául 1971 júniusában a **Lackner Krisztof** éremmel, 1977 áprilisában a **Pro Urbe** díjjal tüntették ki. Diplomája 50 éves jubileuma alkalmából, 1983 decemberében díszoklevelet kapott a jogutód intézménytől, az Eötvös Loránd Tudományegyetemtől.

Összegzésül hadd kössek csokrot az Őt méltatók írásaiból.

„...soha, senkivel szemben nem érezte szellemi fölényét. ...Pröhle Jenő olyan ember volt, olyan egyéniség, akinek jelleme, embersége messze felülmúl, elhomályosít bármilyen hatalmas tudományos életművet, érdemeket is. ...a humanitás európai és nemzeti szellemet sugározta az ő pedagógiai munkássága, azt a krisztálytisztá emberi tisztességet, amelynek ennyire természetes és példamutató formában – sajnos – ő utolsó képviselője volt. ...És a haladás vállalására, igazi demokráciára, szó szerint a nép hűséges és alázatos szolgálatára tanított bennünket szavakkal is, a kezünkbe

adott könyvekkel is és életével is. ... törhetetlen hittel szerette az emberiséget és az egyes embert. ... vallom, ha szigorodó világunkban élő maradhat az emberi tisztesség, a humánus, abban Pröhle Jenő életének, tanításának és emlékének óriási része van." (22)

„Senkitől ezen a világon annyit nem kaptam, mint tőle. Úgy szórta rám az emberi szellem kincseit, mint valami varázsló, aki a világ előtt remetének álcázta magát, aki semmi mást nem akart, csak adni, adni ennek a szánalmas világnak rejtett kincseit.” (23)

„Szinte összenőtt az iskolával! A hűség, az iskola- és emberszeretet, a tanítás és nevelés ingajárata volt útja naponta Mező utcai otthona és a Széchenyi téri Gimnázium között... Nemcsak letűnt évszázadok, évtizedek anyagában kutatott, de bár-mikor segítséget, szíves támogatást kaptunk tőle kutató, tudományos munkánkban. Szívből kívánok magyar népünknek és nemzeti művelődésünknek ilyen, szerénységükben is világító, mélytudású és hűséges nevelőket!” (24)

*

Befejezésül álljon itt Sarkady Sándor soproni költő verse, mely az *Élet és Irodalom* 1986. november 21-i számában jelent meg:

**Egy tudós könyvtáros halálára
– Pröhle Jenő emlékének –**

Sötét zászlóval gyászol a líceum.
A méltóságos bibliotéka sír.
Vasajtáját nem nyitja többet
Ősz hajú öre sok ősi könyvnek.

A hajlott hátú Lexikon elköszönt.
Szabad szolgálat volt szelíd élete:
Görög szegénység, munka, hűség –
Tiszta szívű, nemes egyszerűség,

Utolszor télen láttam; a Bécsi domb
Síkos lejtőin botladozott szegény:
Jött még egyszer megnézni Sopront,
Látni a völgyet, az ősi Tornyot.

Mit szenvedett! Már önmaga roncsa volt;
Még tervezett, még tenni akart, de már
Csak pislákolta a fényes elme –
Szíven ütött dadogó keserve.

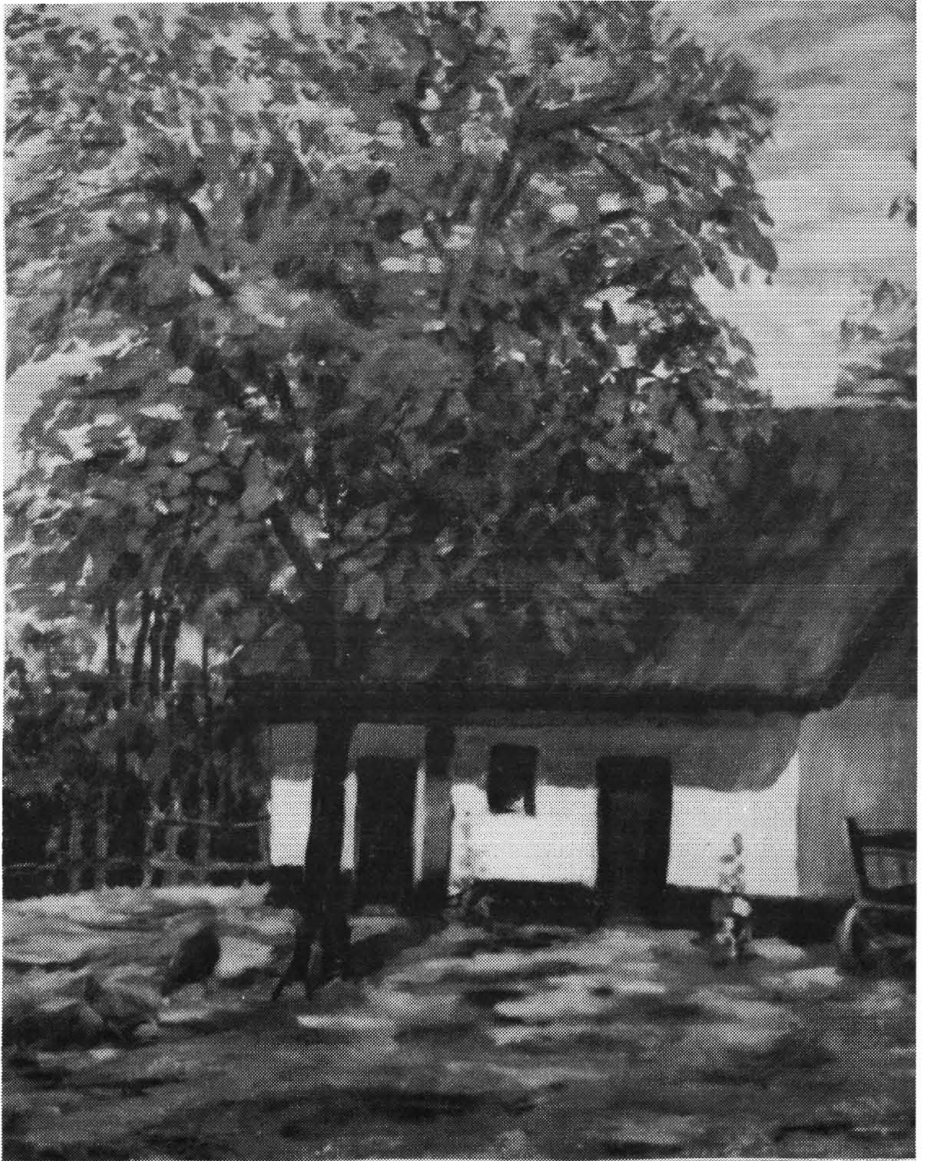
Most nincs már kín, nincs szégyen, elült a gond.
Görög derűvel fénylik az új tavasz;
Békét ígér a hárs virága
Pröhle Jenőnek a másvilágra.

Pröhle Éva

Jegyzetek

1. Környei Attila: Pröhle Jenő és a Magyar Társaság.
= *A soproni líceumi Magyar Társaság emlékkönyve (1790–1990)*. Szerk. Benkő László. [Sopron, Berzsényi Dániel Gimnázium, 1990.] 33. p.

2. Környei Attila: Pröhle Jenő (1909–1986).
= *Soproni Szemle*, 42. 1988. 2. 175. p.
3. *Az EÖTVÖS KOLLÉGIUM tanárainak és szeniorainak jelentései klasszika-filológus ... hallgatóik tanulmányairól.*
Moravcsik Gyula, 1929. december 21. (MTAK Kézirattár, Ms 4240).
4. *Az EÖTVÖS KOLLÉGIUM tanárainak...*
Moravcsik Gyula, 1930. június 7. (MTAK Kézirattár, Ms 4240).
5. *Az EÖTVÖS KOLLÉGIUM tanárainak...*
Moravcsik Gyula, 1931. június 8. (MTAK Kézirattár, Ms 4240)
6. *Jelentés a Báró Eötvös Collegium 1927/28. iskolai év I. félévben végzett szakvezetői munkáról.*
Szabó Miklós (MTAK Kézirattár, Ms 641/600).
7. *Az EÖTVÖS KOLLÉGIUM tanárainak...*
Szabó Miklós, 1930. június 12. (MTAK Kézirattár, Ms 4240).
8. *Az EÖTVÖS KOLLÉGIUM tanárainak...*
Szabó Miklós, 1931. június 22. (MTAK Kézirattár, Ms 4240).
9. Wischy Ferenc: Emlékezzünk régierekről. [1998.] [Faliújságcikk].
10. Csulak Ervin: Az én Pröhle Jenőm. Sümeghy Józsefnek, valamikori osztálytársamnak írtam 1987. január 15-én.
= *VÁRhely*, 3. 1997. 1–2. 149. p.
11. Pröhle Károly: Felemelt mutatóujj. Nyári emléktöredék Pröhle Jenő sírjára.
= *Diakónia*, 8. 1986. 2. 43. p.
12. Pröhle Jenő: Könyvheti megnyitó. Sopron, Liszt Ferenc Klub, 1961. május 28. [Kézirat]. 3–4. p.
13. *A Berzsényi Dániel Evangélikus Gimnázium (Líceum) évkönyve az 1994/95. tanévről az iskola fennállásának 438. évében. Tartalmazza az 1947/48. és az 1948/49. tanév évkönyvét is.* Sopron, 1995. 119. p.
14. Pröhle Jenő 1952. szeptember 27-i keltű önéletrajza. [Kézirat].
15. Madas András 1977. december 27-i keltű levele. [Kézirat].
16. Csapody Csaba–Tóth András–Vértesy Miklós: *Magyar könyvtártörténet.* Bp. Gondolat, 1987. 130. p.
17. Pröhle Jenő: „Az én könyvtáram”.
= *Könyv és Nevelés*, 8. 1966. 3–4. 22–23. p.
18. Hárs József: A Soproni Ünnepi Hetek története (1932–1993). Sopron, 1994. (A Soproni Szemle Kiadványai, 18.)
19. Pröhle Jenő: Berzsényi olvasásakor. Sopron, 1957. október 17. [Kézirat] 4. p.
20. Környei Attila: Pröhle Jenő..., 175. p.
21. Sümeghy József: Pröhle Jenő – hűséges tanárunk. [A soproni ev. temetőben a temetésen 1986. június 5-én elhangzott beszéd kézírata.] 1. p.
22. Környei Attila: Pröhle Jenő..., 175–177. p.
23. Csulak Ervin: Az én Pröhle Jenőm... 147. p.
24. Sümeghy József: Pröhle Jenő... 3. p.

Nem amatőr

A címbe kiemelt tagadás elsősorban és közvetlenül *Rosta Erzsi* közkeletű minősítésére vonatkozik. Az OSZK munkatársát szeretik és szokták amatőr festőművésznek minősíteni, persze nem bántó éllel, hanem mintegy egy sokszáz éve elavult szokás (vagy inkább dogma) alapján. Nos, mint lapunk e számának forgatói is megítélhetik, *Rosta Erzsi* festőművész. Minden jelző nélkül, a szó tisztán esztétikai értelmében és módjában. Ilyen kérdésekben az érvelés, verifikálás elsősorban rámutatást jelent. Tehát: ecce a festőművész munkái! De vonatkozik a cím állítása (mert a tagadás is állítás, legalábbis Arisztotelész óta) a Zebegényi Községi Könyvtár művészet körüli munkálkodására is. Csendben, a nagyobb (és sajnos a kisebb) nyilvánosság szinte minden visszajelzése, pártolása, bátorítása, biztatása (stb.) nélkül, ez a csöppnyi könyvtár hatalmas műpártolói, műbemutatói, művészetterjesztő munkát végez immáron nagyon régóta. Nem a könyvtári munka helyett, nem az alapfeladatok mintaszerű ellátásának rovására, hanem pluszként, ajándékként mintegy. Hála érte *Pálosné Völgyi Edit* könyvtárosnak, és a polgármesternek, a nagy művészetbarátnak és mecénásnak, *Krebsz Ferenc*nek, akinek illetően érdemeiből egyáltalán nem von le semmit (sőt!), hogy a könyvtár kiállítási tevékenységéhez nyújtott segítsége révén községe idegenforgalmára is gondol. De hogy nemcsak arra, igazolhatja, hogy ott látni őt is minden vermisszázson. (VK)

Egy óvári nyomdász a múlt században

*Czéh Sándorról,
nyomdai mintakönyve ürügyén*

Nyomdászattörténeti szakirodalmunk újabb értékes (és szép) könyvvel gazdagodott. *Helle Mária* tette közzé a *Hansági Múzeumban*, *Mosonmagyaróvárott* őrzött becses forrást, *Czéh Sándor* magyaróvári nyomdász–kiadó 1836-tól 1875-ig használt illusztrációinak és díszjeinek mintakönyvét. A kötet gerincét a hasonmások és a képekhez tartozó leírások alkotják, de a közreadó a bevezető tanulmányban összefoglalja a Czéh-nyomda történetét, és elkészítette 1836–1886 közötti kiadványainak 306 tételt számláló bibliográfiáját. (Az alapító 1880-ban visszavonult, *Lajos* fia vezette tovább a vállalkozást, de 1886-ig az ő neve alatt jegyezték be a nyomda kiadványait az OSZK gyarapítási naplóiba.)

*

Mit lehet tudni Czéh Sándorról? Jó polgár, a hazai művelődés ügyének kevésbé ismert derék munkása volt – jellemezhetnénk röviden a hírlapi gyászjelentések stílusában az 1813–1883 között élt nyomdászt. A Czéh Sándor alapította nyomda azonban mint jelenség ennél összetettebb probléma, a magyar nyomdászat XIX. századi történetébe szervesen illeszkedik tevékenysége, és alkalmas arra, hogy megvilágítsa a múlt századi kis nyomdák működésében megfigyelhető egyes törvényszerűségeket.

A nyomda a hazai könyvtártörténet egyik jelentős korszakában dolgozott. Országos hírnévre, jelentőségre nem tudott szert tenni, a XIX. század közepén egy nyomdának vagy kiadónak – ha nem Pest-Buda volt székhelye – erre már csak kivételes esetben volt lehetősége. Czéh Sándor személyisége és egész üzletpolitikája egyfajta kettősséggel jellemezhető: egyrészt nemes művelődési célokért küzdő reformkori polgár, ugyanakkor a szabadságharc bukása után a megváltozott – nem is elsősorban politikai, mint inkább gazdasági – helyzetet józanul mérlegelő üzletember.

Magyaróvár – jelenlegi nevén *Mosonmagyaróvár* – nyomdászata a XVI. századi kezdetet, *Huszár Gál* rövid ideig tartó, ám annál jelentősebb tevékenységét figyelmen kívül hagyva csak a múlt század harmincas éveitől, Czéh Sándor műhelyének 1836-os megalapításától számítható. Az írásbeli kultúra és a könyv, az olvasmány észrevehető terjedésének ideje volt ez a kor. A könyv a roppant kicsiny létszámú kulturális elit – amely kevés kivételtől eltekintve azonos volt a politikai és gazdasági elittel – és a valamivel népesebb köznemesség és a városi polgárság mellett a társadalom szélesebb köreiben is megjelent, mindennapos jelenséggé vált. A XVIII. század végétől már a jobbágyi háztartásokban sem volt teljesen ritka és szokatlan, a fennmaradt hagyatéki leltárak mellett visszaemlé-

kezések is bizonyítják ezt. Az 1770-ben született Kis János – a maga korában népszerű költő, evangélikus szuperintendens és (amiért ma is leginkább számon tartjuk) *Berzsenyi Dániel* barátja, *Sopron vármegyei jómódú jobbágyszülők fia* – írja a szülői házra visszaemlékezve: „*Minthogy a szoba mulatságra kevés alkalmat ada, azon néhány, többnyire szép kötésű könyvek, melyek egy kis alacsony polcot ékesítettek, s melyeket szüleim által kivált ünnepi napon gyakran használtatni láttam, szemeimet s figyelmemet korán magukra vonák s játékim tárgyai levének.*” Az olvasóközönség bővülése szükségessé és lehetővé tette a nyomdák számának emelkedését (ez azután visszahatott az olvasók számának alakulására), és a XIX. század elején a nagy kulturális centrumok mellett már kisebb mezővárosok is büszkélkedhettek nyomdával. Magyaróvár is ezek közé a városkák közé tartozott, és Czéh Sándor nyomdája reális igények kielégítésére kezdte meg működését. Nem minden üzleti kockázat nélkül persze, hiszen Győr és még inkább Pozsony közelsége megnehezítette az új vállalkozás indulását. Józan üzletpolitikával kellett vezetnie Czéh Sándornak a vállalatát.

Sok évtizedes felismerés – és napjaink tömegkultúrája tucatnyi bizonyítékkal támasztja alá –, hogy a társadalom életében megjelenő és robbanásszerűen terjedő, a hagyományos közlési formákat átalakító kommunikációs eszközök térhódítása egyáltalán nem jelenti a kulturális ízlés és az esztétikai értékválasztás minőségi javulását, sőt. Az eszköz használatának demokratizálódása csupán a technika rohamos terjedését jelenti, a civilizációét, nem pedig a kultúráét (hogy német filozófusok dualisztikus jellegű szellemtörténeti kategóriáit használjuk). Ezekben a korszakokban a kultúra termékei és műfajai popularizálódnak, az addigi formák kiürülnek, és megjelenik a tömegkultúra, amely egyébként egy túlhaladott ízlés- és értékvilág konzerválója lesz. A kultúra demokratizálódása – úgy látszik – szükségszerűen maga után vonja a kulturális elit szellemi ellenállását – reakcióját –, amely egyfelől új összefüggések, új formák, új nyelv keresésében, másfelől a tegnapi újat ma birtokba vevő tömeg értetlenségében nyilvánul meg. Ismét szélesedik a távolság az elit- és tömegkultúra között; igaz, a többség számára a korábbinál sokkal magasabb szinten stabilizálódik a különbség. (Kb. ez a demokrácia egyetlen előnye a kultúrában.) Persze mindig vannak, akik megkísérlik áthidalni a két kultúra közötti távolságot. Szerencsére, mert alighanem az általuk indukált feszültség és az arra adott válasz a szellemi élet, a kultúra hajtóereje.

Czéh Sándor, a derék magyaróvári nyomdász sok társával együtt a kultúra demokratizálódásáért folytatott erőfeszítések egyik kevésbé ismert képviselője volt. A reformkor gondolkodói a nemzet felemelkedésének útját az érdekegyeztetésben vélték felfedezni, ezért fordult figyelmük az „adózó nép” sorsa, így művelődése felé. A népnek szánt alkotások a tudatos művelődéspolitikai eszközei voltak. Mit sem érnek azonban a korszakos eszmék, ha nincsenek személyek és intézmények, akik és amelyek eljuttatják a néphez azokat. A múlt században alakult vidéki kis nyomdák tulajdonosai kétségtelenül e nemes eszmék jegyében is jelentették meg kiadványaikat. Czéh Sándor is tudatosan vállalta a nép művelésének és „mulattatásának” ügyét. *Ipolyi Arnold*nak írott levelében olvashatjuk: „...*hogy szegény magyar népeink is kapjanak mulattatót szájok íze szerént, úgy is sajnós, hogy részökre senki se szán egy pár napi fáradságot, vagy ha ád is ki valamit, annak se kidolgozását, se a nép közötti terjesztését nem érti. Az is igaz, hogy ezúton*

sok bitang jószág is terjed, kivált vallásos, mellyeknek csak jobb kidolgozással lehetne elejét venni." Czéh valóban igyekezett – amennyire az adott körülmények között ez lehetséges volt – jó és értékes, egyúttal „mulattató” kiadványokat megjelentetni. Ugyanakkor polgár volt, vállalkozó, akit ha vezéreltek is nem eszmék, alapvetően megélhetése eszközöként tekintette műhelyét. Nemcsak kiadott könyveket, de kölcsönkönyvtárat is berendezett – nem a népnek, hanem a műveltebb polgári közönségnek. Mintegy 4000 kötetes állományában kevés kivétellel korabeli divatos szerzők műveit kínálta német és francia nyelven. A könyvtárról Mónus Imre tett közzé tanulmányt a *Magyar Könyvszemle* 1993-as évfolyamában, ahol a következőket írta: „Tekintsük már azt magát nemeselekedetnek, hogy abban a kis városban megkísérelt könyvtárt létrehozni. Vezette és működtette több mint negyven éven át. Az olvasás ügyének használt akkor is, ha csak szórakoztató könyveket adott kézbe.” Végző soron az általa kiadottakról is czekek lehet leírni.

Czéh Sándor mint kiadó tehát saját vállalkozásban, saját kockázatára elsősorban az 1840-es években jelentetett meg népies kiadványokat. 1860-ig egyre csökkenő számban még adott ki ilyen jellegű frásokat, meséket vagy históriákat, akkor azonban felhagyott megjelentetésükkel, a saját kiadású népkönyvek helyét elfoglalták a „sokkal biztosabb bevételt jelentő megrendelések.” (Helle Mária) Hogy felhagyott a kiadással, annak az alapvető oka, hogy a tőkeerősebb konkurenciával nem bírta a versenyt. Egyes pesti vállalkozások – főleg a *Bucsanszky*-nyomda – óriási példányban dobták piacra népies füzeteket. Ezeknél a cégeknél a népnevelői szándék már háttérbe szorult, felváltotta a nyereség – a minél nagyobb nyereség – mint cél. A korszerű felszerelésű nagy pesti vállalatokkal szemben a vidéki nyomdák egyre inkább háttérbe szorultak, illetve a helyi igényeket elégtették ki a továbbiakban bérmunkában.

Mintegy két évtizedre tehető tehát az az időszak, amikor Czéh Sándor mint kiadó tevékenykedett. Fontos kiadványai voltak az ún. „moritas”-ok (más forrásban e kiadványtípus neve *moritat*). A német eredetű kriminális ponyva elnevezése volt ez a XIX. század elején, neve a német „*Mordtat*” (gyilkosság) megmagyarításából származik. Ezeket a magyar mellett németül is megjelentette. (Czéh egyébként időnként horvátul is adott ki nyomtatványokat; *Moson* megye népesége tí. ebben a korban 64 százaléban német anyanyelvű volt, 20 százaléka magyar, 10 pedig horvát). Az evangélikus felekezetű Czéh népies kiadványainak jó része katolikus hitbuzgalmi írás volt: ájtatos ének, ima, kegyhelyekhez kapcsolódó zarándokének. 1838–1849 között adta ki naptárát *Legújabb hazai és mulatáságos kalendárium Magyar és Erdélyország számára* címmel. Népszerűségét bizonyítja, hogy 3000 példányról indult, és utolsó évfolyama már 15.000-ben jelent meg. A gazdagon illusztrált kalendárium a praktikus tudnivalók mellett olvasmányokat is tartalmazott: népballada, vers, jó tanács, példabeszéd, népdal, népiessé vált műdal, közmondás szórakoztatta és oktatta az olvasót.

Czéh igyekezett kiadványai terjesztését is megoldani. Részben maga árusította őket – vállalatához könyvesbolt is tartozott –, részben pedig Aradtól Pozsonyig 11 városban ottani könyvesek terjesztették kiadványait. Népies füzetait azonban főleg vándorkereskedők és historikusok kínálták a vásárokon. A historikusok olyan vándor mese- és énekmondók voltak, akik a vásárokon léptek fel történeteikkel, és az előadottak szövegét nyomtatásban is árulták A sok évszázados,

tradicionális szóbeli és az új, éppen csak terjedő írásbeli kultúra érdekes kapcsolódása figyelhető meg tehát a vándorló historikusok működésében. Szerepük a paraszti olvasmányok terjesztésében jelentős volt. „*A paraszt könyvárusnál ritkán vesz valamit, hanem csak a historikusoktól cserél, kik hozzá hasonló szegények, azok pedig illyesmit koncz számra veszik a nyomdászoktól*” – idézi Helle Mária Czéh Sándor egyik leveléből.

Az óvári nyomda kiadványainak kelendőségét nagy mértékben fokozta gondos tipografizálásuk és díszítésük. Czéh Sándor műhelye viszonylag szerény felszerelésű volt, bizonyítja ezt az is, hogy kiadványaiban kizárólag fametszetű illusztrációk láthatók. Ez volt a legolcsóbb illusztrálási technika, és az egyszerűbb felszereléssel nem is nagyon lehetett volna rézmetszeteket vagy litográfiákat sokszorosítani. A tulajdonos igényességét bizonyítja, hogy szokatlanul nagy számban szerezte be a fametszetes dúcokat: a Helle Mária által közreadott mintakönyv közel 1200 illusztrációt és nyomdai díszet tartalmaz.

A képek négy témakört fognak át: vallásos képek, kalendáriumok készletei, ponyvák és alkalmi kiadványok borítóképei, vignetták és városképek. A dúcokat nagy becsben tartották a nyomdászok, magas előállítású áruk kellően indokolta ezt. Czéh Sándor fametszeteinek és díszjeinek egy része is régi volt, a XVIII. század elejéről, közepéről származott. Művészi kvalitásuk változó, zömmel bécsi, pozsonyi és pesti műhelyekből származnak. Mindenesetre ezek a képek jelentették a Czéh-nyomda által kiadott könyvek olvasóinak – a templomban látható szakrális művészet alkotásai mellett – a vizuális művészetet és kultúrát. Helle Mária forrásközlése nemcsak a magyar nyomdászat múltja egy apró fejezetének megismerését teszi lehetővé, hanem a vizuális tömegkultúra XIX. századi terjedését is Magyarországon.

(Czéh Sándor magyaróvári nyomdász–kiadó illusztrációinak Mintakönyve az 1836 és 1875 közötti évekből. A kötet anyagát felkutatta, szerkesztette, a tanulmányt, a képmeghatározásokat írta, a kiadványlistát összeállította és a kötetet tervezte Helle Mária. Bp. 1998, Balassi Kiadó, 3000 Ft.)

Pogány György

Finn könyvtárakról

Furcsa játékot űz velünk a Nagybetűs... Soha nem tudhatjuk, mikor, mi által babonázódunk meg, s azt sem, vajon lesz-e a csodában még egyszer részünk. Mi mást tehetnénk: ha szembejön velünk, átengedjük magunkat a varázslatnak, még ha tudjuk is, mindez véges.

Ez a mondás nem valami ókori bölcstől származik, bár biztos vagyok benne, hogy már ők is tudták, mindössze én éltem meg Finnországban.

A dolog, amit ismerőseim, kollégáim, rokonaim egyszerűen finn-bolondériának hívnak, 12 évvel ezelőtt kezdődött. Volt egy, a szakmában ugyan gyerekcipőben járó, de nyílt szívű és tágra nyílt tekintetű könyvtáros, akit a jószerecséje – nevezzük talán egyszerűen csak így – két hónapra a hó, a fagy és a sötétség birodalmába vetett, s aki ott és akkor egy életre elkötelezte magát egy ország iránt, s aki ott és akkor olyat tapasztalt a könyvtárügy terén, melyet azóta sem tudott „kiheverni”.

Minden alkalommal, amikor hosszabb idő után ismét Finnországba készülök, eljátszom a tétova játékot, hogy mi, mennyire, hogyan változhatott, fejlődhetett azóta, mióta nem jártam odakint. Még egyetlen alkalommal sem volt elég a képzeletem a valósághű becsléshez. Szerencsére van egy hely, ahonnan mindig elindulok, s ahova érkezem, s mivel itt elég sok időt töltöttem már, összehasonlítási alapnak nyugodt szívvel tekinthetem vizsgálódásaim során, s ez a hely a riimäki könyvtár. (Riihimäki Helsinkitől 60 kilométerre fekszik észak-nyugati irányban, közlekedési csomópont, s idegenforgalmilag is jelentős kisváros, kb. 25 ezer főt számláló lakossággal. Szolnok testvérvárosa, s e kapcsolat most ünnepli 30 éves jubileumát.) Az általam olyannyira kedvelt könyvtár 1986-ban készült a finn könyvtáráépítézet hagyományait követve, ám az évek múlása s a rengeteg olvasó keveset koptatott rajta, köszönhetően a jól átgondolt belső tervezésnek. 1998-ban naponta átlag 1333 fő fordult meg a könyvtárban (!), kölcsönzött, olvasótermet használt, újságot olvasott, barangolt az Interneten, zenét hallgatott stb. Mára teljes mértékben eltűnt a cédulás katalógus, s helyét a környező három település dokumentumállományát is magába foglaló on-line katalógus váltotta fel, természetesen mindenféle dokumentum mindenféle állapotáról való azonnali tájékoztatással (Web-kirjasto). Megnőtt a tájékoztatás mennyisége, s némiképp átalakult a minősége. Számomra túlzásnak tűnik ugyan, amit az olvasók véghezvisznek e téren, bár valószínűleg pusztán a kommunikáció iránti igényből is szóba elegyednek az ügyeletes könyvtárossal, s minden elképzelhető megkérdeznék tőle, pedig az olvasói tér ideális, jól áttekinthető, a polcok célszerűen megvilágított és korrektül feliratozottak (s alacsonyak), az on-line katalógus gyors, pontos, megbízható.

A finn kollégák szerint ők „rontották” el az olvasókat, s most már elég nehéz mást tenni, mint azonnal ugrani, keresni, kutatni, nyomozni. Közben végzik a folyamatosan s tömegesen beérkező könyvtárközi kölcsönzésekérések megfelelő

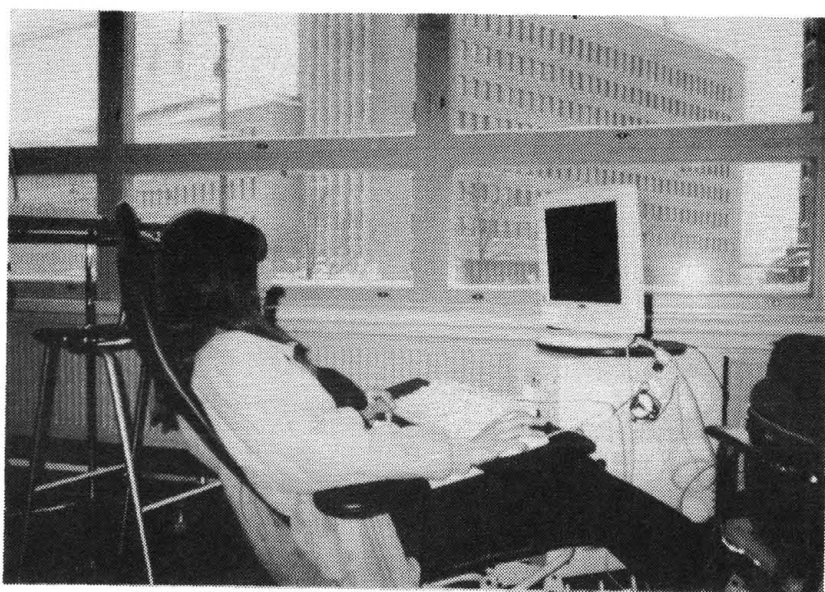
Községi Könyvtár, Hausjärvi

helyre való eljuttatását, ami rendkívül gyors, mivel az ország könyvtárai egy közös számítógépes rendszerben működnek, s nem kell mást tenni, mint az információ, dokumentum vélt helyét előkeresni a könyvtárak névsorában, s ellenőrizni, jó volt-e a sugallat. Ha igen, a dokumentum még ugyanebben a munkafázisban „lefoglalásra” kerül, s már csak a posta gyorsaságán múlik a megérkezése az igénylőhöz. (Természetesen ez egy teljességgel leegyszerűsített eset, bonyolultabb kutatásnál általában a keresés ideje nő meg.)

A finn közkönyvtárakban a tájékoztató könyvtárosok végzik a gyűjtemény gyarapítását, gondozását is, mégpedig igen nagy felelősséggel: dokumentum addig nem kerül ténylegesen a könyvtár állományába, amíg több könyvtáros meg nem fogta, tartalmilag fel nem fedezte, s a gyűjtemény nélkülözhetetlen darabjának nem tekintette. Az ok? Egyszerű: nagyon-nagyon drága a könyv, a CD, a CD-ROM, videokazetta. A dokumentumvásárlás minden formája létezik; kiadói katalógusokból, ügynököktől, könyvesboltokból.

A könyvtárakban általában nagyon kevesen dolgoznak, de az ott dolgozók több mint kétharmada könyvtáros, illetve könyvtári asszisztens. (Pl. a riheimäki könyvtárban 23,5 fő dolgozik, ebből 10 könyvtáros, 9 könyvtári asszisztens, 1,5 portás – aki mellesleg a napilapok, folyóiratok beérkezését is nyomon követi –, 2 fős a takarítószemélyzet s van egy titkárnő. A rengeteg virág szakszerű ápolását a város kertészei végzik.)

A finn közkönyvtárak életében 1999 mérföldkőnek számít: ekkortól lépett életbe ugyanis az új közkönyvtári törvény, mely ugyan gyökeres változásokat nem hoz az eddigiekhez képest, viszont néhány ponton figyelemreméltóan eltolja a hangsúlyokat. Pl. korábban a közkönyvtárak egy kategóriába tartoztak a különféle munkát végző intézetekkel, ám mostantól önállóan alkotnak egy csoportot,

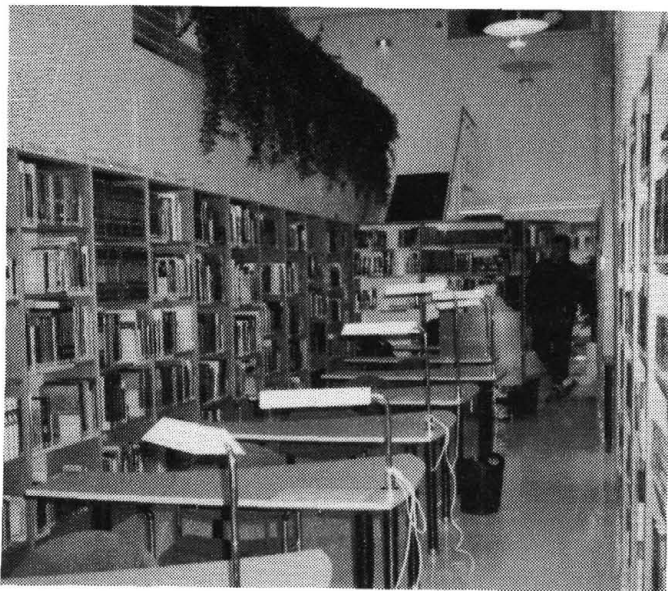

Netsurfer-terminál, Kirjakaapeli

és „könyvtár és információs szolgálat” a hivatalos megnevezésük. Legfőbb feladatuk, hogy egyenlő esélyt biztosítsanak az ország bármely településén élő bármelyik állampolgárnak az információhoz, illetve a dokumentumokhoz való hozzáférés terén. S ez meg is valósul, sőt, már korábban megtörtént. A mostani törvény a helyi önkormányzatok felelősségi körébe utalja a könyvtári szolgáltatások olyan szintű megszervezését, amely mindezt lehetővé teszi: tehát kötelességük a szolgáltatás megszervezése és folyamatos biztosítása, de lehetőségeik s az adott település igényei szerint változtatják meg ennek formáját: pl. kölcsönző helyet tartanak fenn, könyvtári gyűjteményt alakíthatnak ki, biztosítva mellé a kellő szakembergárdát s a környezetet, bibliobuszt működtethetnek stb. A törvény külön pontban hangsúlyozza, hogy mindehhez biztosítaniuk kell a megfelelő szakképzett emberi háttérrel s a megfelelő környezetet is.

A törvény „klasszikus paragrafusa”, amely az első törvényi szabályozásban már benne foglaltatott (1928), kimondja, hogy a könyvtár által nyújtott szolgáltatások ingyenesek. Ez a pont minden alkalommal megerősítést nyert az újabb és újabb törvény-rekonstrukciók során (1963, 1986), s erre a finn könyvtárosok igen büszkék. Természetesen az évek során az ingyenesség köre mind több és több szolgáltatással bővült, s jelenleg magába foglalja mindenféle könyvtári dokumentum ingyenes használatát, kölcsönzését, az Internet és egyéb – az adott könyvtár által nyújtott – számítógépes szolgáltatások igénybe vételét, beiratkozási díj vagy egyéb térítés nélkül. Fizetős szolgáltatás a fénymásolás (nyomtatás), könyvtárközi kölcsönzés, előjegyzés. S természetesen van késedelmi díj, bár az olvasói szokások igen eltérőek, s ez valójában nem jelentős probléma.

A törvény másik fontos paragrafusa a „nemzeti és nemzetközi együttműködés” fontos láncszemnek nevezi a közkönyvtárakat, s mint ilyen, előírja folyama-

Olvasóterem, Janakkala

tos támogatásukat és fejlesztésüket, mind eszköz-, mind pedig személyi feltételek tekintetében, az aktuális igényeknek megfelelően. Ez a megközelítés a törvény újdonsága. Teljesen új az a rendelkezés is, mely kötelező jelleggel a könyvtárak feladatául tűzi ki munkájuk folyamatos ellenőrzését, statisztikák készítését, előírja a fenntartó intézmények számára könyvtáraik rendszeres, értékelő elemzését, s mindezek eljuttatását az illetékes minisztériumhoz, ahol leginkább adott a lehetőség az összevető elemzésre, a folyamatok áttekintő vizsgálatára mind hazai, mind nemzetközi viszonylatban.

A finn kollégák büszkék törvényükre, bár természetesen nem tartják hibátlanoknak. A velük folytatott beszélgetések azt mutatják, mindez konszenzus útján született, együttes munka és erőfeszítés eredményeként, a szakmaiság teljes körű tiszteletben tartásával. Közkönyvtári törvény, hét évtizedes hagyománnyal, a 2000. év küszöbén, öt éves EU-tagsággal a hátuk mögött.

Kint tartózkodásom második hete több, előre nem várt meglepetéssel is szolgált. Megérkezett például az igazi tél, de ez oly jól sikerült, hogy vendéglátóim szerényen megkértek, talán legközelebb nyáron menjek, mert ha télen érkezem, akkor mindig évszázados csúcsokat döntöget a hideg. Ezen kicsit eltűnődtem, hiszen közismert a mondás: „kedden volt a nyár”... s még ha a két évvel ezelőtti nyarat vesszük is, amikor „szerdán, sőt csütörtökön is nyár volt”, még így is nagyon kevésnek tűnik nekem ez az idő. Még szerencse, hogy a barátaim mindezt csak tréfának szánták.

Hallottak már „kábel-könyvtárról”? E bizarrul hangzó név, amely a helsinki városi könyvtár fiókkönyvtáraként működő „Kirjakaapeli” (könyvkábel) hivatalos és közismert neve, számomra már a 21. századot jelentette. Maga a könyvtár Helsinki legforgalmasabb pontján, a vasúti- és buszpályaudvar közvetlen közelé-

ben található, egy funkcionista stílusban újjáépített s „üvegpalatának” keresztelt épületben. Tavaly novemberben indult meg itt a munka, de már 1994-től üzemelt hasonló formában. S hogy mi ez a forma? A gyűjteményt alkotják hagyományos értelemben vett könyvek, az Internet, a média, a mozi és az utazás világából, csakúgy, mint humoros könyvek, képregények. Rengeteg CD-ROM, a legszélesebb körből gyűjtve. Magazinok a művészetek, a kultúra, az Internet, s általában a számítógépek köréből, valamint napilapok, főként hazaiak. Szolgáltatásai a hagyományos értelemben vett helyben használat, kölcsönzés mellett az Internet használata, a Helsinki Városi Könyvtárhoz való csatlakozással elérhető adatbázisok, on-line katalógusok használata, valamint tanácsadás a Kirjakaapeli egyes termináljainak használatában. És ez az, ami az én számomra már a jövőt idézte: ugyanis képzeljünk el 21 terminált, más és más típusú gépekkel, más és más programokkal, más és más perifériákkal; valamint más és más időhatárokkal a használatban. A legáltalánosabb állomáson (Verho) pl. a következő gépi háttér áll rendelkezésre: Osborne, Intel Pentium II MMX 333 Mhz, 64 Mt EDO RAM, 4,0 Gt IDE, Matrox Millennium II 4 Mt WRAM, Nokia flat display 15", 3Com 10/100 PCI RJ-45, SoundBlaster 16 pnp. Installált programok: user interface Windows NT 4.0 (sf), Netscape 4.0 / Explorer 4,0, Microsoft Office 97 (sf). A könyvtárban hét darab terminál található ezekkel a kondíciókkal. A használatot előre kell jelezni, s maximálisan egy órán keresztül van egy olvasónak egy nap erre lehetősége. Emellett van egy Linux-terminál (installált software user interface RedHat 5.1 Linux 2.2 xx), három grafikus munkára és scannelésre egyaránt alkalmas terminál, melyeket 1–4 órára lehet használatba venni (installált softwarek: az eddigi alapprogramok mellett Adobe PhotoShop 5 / Nt 4.0, Adobe Illustrator 7.0 (NT4.0, Pagemaker 6.5 / Nt4.0, Macromedia Flash 3.0, Frontpage 98.), egy Mac-terminál, hét ún. „látogatói” terminál, melyeket bárki igénybe vehet max. fél órára, egy Netsurfer terminál („Harley Davidsonos surfésre”, finn design alapján), és egy virtuális monitorral ellátott PC. A látogatói terminálok kivételével a könyvtárat a Városi Könyvtár olvasójegyével lehet használni, az előjegyzéses módszer bevált alkalmazásával. (Az előjegyzés terminálra, időpontra szól, telefonon, személyesen is megrendelhető.) A könyvtár nyitva tartása elképesztő: hétfőtől csütörtökig 10–24 óráig, pénteken zárva, szombat–vasárnap 12–18 óráig. A könyvtárat valóban használják, nagyon sokan, nem túlzás ez a nyitva tartás. Ha mindezek ellenére még van kedved kinézni az ablakon, előtted Európa egyik legforgalmasabb, legsokszínűbb belvárosa kavarog, természetes és mesterséges ragyogással., ahogy ez egy „üvegpalatának” becézett épülettől elvárható.

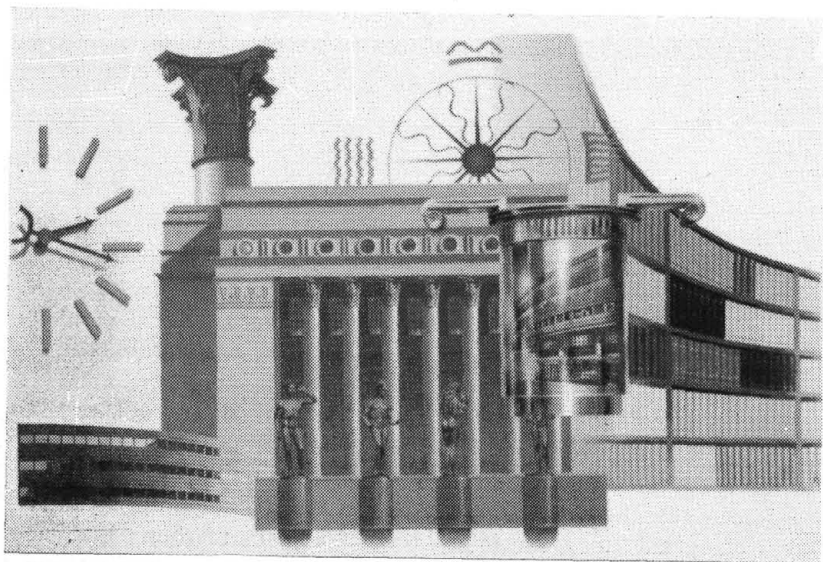
Azt mondják, két hét nagy idő. Valóban, senki sem gondolná átlag napjain robotolva, hogy mennyi minden beleférhet nem egészen tizennégy napba. Pedig ezalatt még voltam a Finn Könyvtáros Egyesület évadnyitó rendezvényén is, melynek fő programja a Parlament (Eduskunta) könyvtárának a bemutatása volt. (1997-ben ünnepelte fennállásának 125 éves jubileumát.) Voltam egy vadonatúj kisvárosi könyvtárban Janakkalában, melynek különlegességét az adja, hogy egy „épületben” található a település sport- és szabadidő centrumával, s szívet melegengető belső terekkel örvendezteti meg az oda betérőt. Voltam egy kis községi könyvtárban is, Hausjärviben, amely ugyan nem újdonatúj épületben van, de tervezéskor előre „beprogramozták”, hogy összesen egy kolléga lesz szolgálatban a könyvtár nyitva tartási idejében, így napsugaras elrendezésű a tágas belső tér, s

ezáltal teljességgel átlátható a könyvtár tájékoztatói, ill. kölcsönzői pontjáról. Mellesleg az olvasók maguk kölcsönözhetik ki az elvitelre szánt dokumentumokat, nem kell hozzá más, csak az olvasójegy és a kiválasztott dokumentum. Bár ez a módszer már általános a közkönyvtárakban, nem igazán népszerű.

Megtapasztaltam a finn „alkoholturizmus” sajátos válfaját is, melyet előszeretettel gyakorolnak a Tallinba vezető hajóúton s vissza, karaokéval, tangóval, tax-free shoppal, kaszinóval fűszerezve, sok-sok sörrel öblögetve. Itt ugyanis minden a hajó kontójára írható, az imbolygás, a dülöngélés, a bizonytalan mozdulatok és az érthetetlen artikuláció. De Tallin óvárosa csodaszép!

A finn főváros legújabb „csodaszere a Kiasma. Valójában a kortárs művészetek múzeuma, a gyakorlatban azonban ennél sokkal több: képzelj el egy épületet – nem lehet –, amely felrúg mindenféle szabályosságot formáját tekintve, egyáltalán nem hasonlít a múzeumokról ezidáig alkotott egyetlen képre sem, robosztusnak tűnő betonépület, amelyet azonban a speciális fényhatások, melyeket eredetileg is beletterveztek, teljességgel könnyeddé, légiessé varázsolnak s így utánozhatatlan, egyedi élménnyel ajándékozzák meg a nap bármely szakában oda betérőt, egyedi és megismételhetetlen látványt nyújtva a nyüzsgő, hol napfényben, hol hóban, hol sötétségben fürdőző városra. Kiasma azóta fogalom, lassan zarándokhely mind a honi, mind a külföldi látogatóknak. Ha haza lehetne hozni, ezt például hazahoznám. De nem lehet. Mint ahogy sok mást sem azokból, amelyek számomra Finnországot jelentik. Hát hozok helyettük lazacot, karjalai pirogot, finn kenyeret, sajtot és csokoládét. S egy „képeslapot”, amit a Kiasmában vettem, de semmi korábbi képeslapra nem hasonlít. Két plasztiklap közé zárt különböző színű tintapacák, melyek minden mozdulatra megváltoznak. Egyszeri, megismételhetetlen.

Mondok Ildikó

A Parlament könyvtárának logója

Búcsú Czine Mihálytól

Hosszas betegség után eltávozott közülünk Czine Mihály. Ha csak a kézikönyvek adataiból indulnék ki, azt kellene mondanom, hogy halálával szegényebbek lettünk egy jeles irodalomtörténéssel, korunk egyik mértékadó kritikusával. És ez az állítás formálisan meg is felelne az igazságnak, hiszen Czine Mihály megjelent írásai e két szerepkör szerint csoportosíthatók. Irodalomtudósként a Móricz Zsigmond útja a forradalomig című monográfiával debütált, ezt követően ő írta meg a „spenót”-ként emlegetett kézikönyv Móriczról, Krúdyról, Tamási Áronról szóló fejezetét, a szerb nyelven megjelent kis magyar irodalomtörténet 20. századi részét; továbbá a Gondolat Kiadó izmusok, és a Szépirodalmi Kiadó Arcok és vallomások sorozatában összeállította a naturalizmusról, illetve a Szabó Pálról szóló kötetet. Ezzel a teljesítménnyel vetekszik kritikusai tevékenysége, amelynek java részét a Nép és az irodalom (1981), Kisebbség és irodalom (1992), Németh László eklézsiája – sors és irodalom (1997) című kötetekbe gyűjtötte össze.

Czine Mihály azonban nem csupán tudós kutatója, értő kritikusa volt a magyar irodalomnak, hanem – határokon innen és túl, Abaujtól Zaláig, Marosvásárhelytől Montrealig – tanára, követe, szolgálója. Emlékművek előtt és sírok mellett, iskolákban és könyvtárakban, író-olvasó találkozók, pedagógus továbbképzéseken hirdette a magyar irodalom üzenetét, oly meggyőző erővel, miként egykoron az Újszövetséget az apostolok. Ugyanis meg volt győződve arról, hogy az irodalom ügye általában, a magyar irodalomé pedig különösen nem kevesek problémája, hanem közügy, mert olyan társadalmi gondokat, sorskérdéseket vet fel, amelyek a közösség megmaradása, az egyén morális tartása szempontjából fontosak.

Ebből a felfogásból következően Czine Mihály számára irodalmunk kiemelkedő alkotói a Nyugat első nemzedékéből Ady és Móricz, a két világháború között indulókból Illyés Gyula és Németh László, kortársai közül Nagy László, Sánta Ferenc, Dobos László, Sütő András. E felsorolásból – ami, persze, nem teljes – az utóbbi két névvel Czine Mihály irodalmi tevékenységének talán a legfontosabb elemére kívántam utalni. Nevezetesen arra, hogy a határon túli magyar irodalom jórészt az ő fáradságot nem ismerő, kitartó munkája révén vált szerves részévé a hazai irodalmi közfelfogásnak a „puha diktatúra” évtizedeiben.

Jóllehet a napjainkban uralkodó posztmodern irodalomfelfogáshoz képest a Czine Mihályé meghaladottnak látszik, mindazonáltal nem bizonyos, hogy érvénytelen is egyben. Hiszen például a befogadásesztétikának éppen az az egyik fontos felismerése, hogy nincsen örök érvényű irodalmi kánon, hanem csak különböző, de egymással egyenértékű – részben a korra, részben a befogadóra jellemző – olvasatok. Nálunk a hatvanas évektől a rendszerváltásig a hivatalosan kívül még két kánon létezett. Az utóbbiak közül a hagyományokra építő, a népi,

nemzeti értékeket előtérbe állító irodalmi törekvésnek Czine Mihály volt az egyik kiemelkedő – mi több: a legnagyobb hatású – képviselője.

Akik ismerték Czine Mihályt, akik hallgatták előadásait (és sokan vannak ilyenek: könyvtárosok, magyartanárok ezrei, olvasók tízezrei), azok bizonyára egyetértenek velem abban, hogy kivételes hatásának forrása varázslatos személyisége volt. Most is magam előtt látom, ahogy sudár természetével, lábait keresztbe fonva, fejét kissé félreecsapva, derűs arccal, de hitvitázó hevülettel beszél hozzánk, hallgatóihoz, könnyedén és közérthetően hirdeti nagy íróink üzenetét, mint református pap az igét: oktatva, de nem kioktatóan.

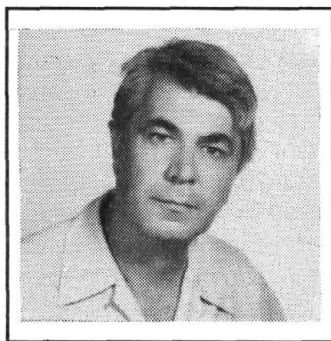
Ez a kivételes személyiség immár nincs köztünk, de tovább él emlékezetünkben; gondolatait, eszméit megőrzik kötetei, azon túl is, amikor már mi sem leszünk.

Simon Zoltán

Csoboth Attila (1940–1999)

Amikor valaki, mint magam, a *magam* és az elhunyt egykori munkahelye, az Országos Széchényi Könyvtár nevében egy havas, szeles februári napon ott áll Kisújszállás egyik temetőjének frissen behantolt sírja előtt (szakad a hó, nagy a sár, a régi sírokon rózsák, repkények; a közeli úton gyorsjáratú kocsik dübörögnek), és ha ez úgy történik, hogy Csoboth Attila halála roppant hirtelen szakadt rá a gyászoló illetőre, – akkor igen nehéz az embernek a könnyeit visszatartania.

Egy roppant sajtós, öntörvényű barát és kollega sírdombja előtt álltam 1999. február 5-én. Az OSZK Könyvtártudományi és Módszertani Központjában volt ő több éven át a munkatársam. Ám hadd tartsak sorrendet, már csak azért is mert Csoboth életútjának néhány fázisa a szakma emlékezetére érdemes...

*

Kisújszálláson született, 1940-ben. Édesapja festőművész volt, de az apa korán elhunyt; édesanyja, illetőleg az anyai család nevelte kiskorában. Anyai nagypapa ama Móricz Zsigmondról elnevezetett egykori református gimnáziumnak volt az igazgatója, ahol a névadó, a későbbi író kisdíakként növendék volt.

1954-ben került az egyik ceglédi középiskolába, ott érettségizett, majd az ELTE BTK könyvtár és történelem szakára nyert felvételt. Diplomálás után a jászberényi Városi Könyvtár igazgatójaként tevékenykedett. A 70-es évek köze-

pén a KMK vezetősége meghívta a Hálózati Osztály munkatársai közé (provokatív valaki volt, valószínűleg égett alatta a jászberényi „politikai talaj”).

Itt lettünk kollégák; éveken át közös (sötét) szobában gyártottuk az 'anyagokat'; reggelenként Sallai Istvánnal kávéztunk; néha, egy-egy délutáni órán eljött a minisztériumból Futala Tibor, hogy politikai és könyvtárbölcseleti eszme-futtatásokba bocsátkozzon, és hogy egy-két (eszméivel provokált) kollégával 'összeakassza a bajuszt'.

Attila az osztályon a B-típusú (közép-városi) könyvtárak referense volt, és beosztása szerint a 70-es évek második felében e könyvtárak igazgatóinak rendszeresen sorra kerülő regionális értekezleteit is szervezte. Tette a dolgát, ügyködött, beszélt, vitatkozott; néha – ő aki a nyilvános szintéren szinte soha sem publikált, vagy ha igen, akkor inkább csak muszájból 'ezt-azt' – felolvasta a kiszállásairól készített újtjelentéseit. A kollegiális hallgatóságnak ilyenkor a könnyei dőltek a kacagástól...

A 80-as évek elején a kultuszminisztérium sajtóreferatúrájára került, a 90-es évek közepén onnan nyugdíjazták, végkielégítéssel.

Meggyőződésem, hogy a korszak „szellemi kurucjai”-nak egyike volt, remek, és persze esendő ember, aki – akkor, amikor a lapítás volt a túlélés általános módja – ha véleménye mellett kellett kiállnia, nem ismert tekintélyt, főnököt.

Sőt, mintha a bujdosó partiumiak gyönyörű vadságát is őrizte volna a jellemében: direkt provokálta a nálánál rangban feljebb állókat. Egyénisége egész természetében volt valami rokonszenvesen esendőség, ugyanakkor lebilincselő (még az önsorsrontásra is) szabad embert ismertem meg benne. Okosat, szertettelt, aki tisztelte és szolgált a magyar olvasókat; ha jól számolom, két évtizeden át: könyvtárosként.

Emléke előtt lehajtom fejem, és elmormolom azt az Ady versszakot, mely gyászjelentésén is olvasható: *Mikor elhagytak, / Mikor a lelkem roskadozva vittem, / Csendesen és váratlanul / Átölelt az Isten.*

Fogarassy Miklós

Áldott kikötők

Megkéssett búcsú Béky-Halász Ivántól

Az elmúlt évtized óta egyre ritkulnak soraink a diaszpórában. Aggodalommal lapozgatjuk a magyar újságokat, fájdalommal töltenek el bennünket az egyre gyakoribb nekrológok. Egymás után hagynak itt bennünket szellemi és irodalmi tehetségeink. Még elevenen érezzük Kerecsendi Kiss Márton, Flórián Tibor, Fáy Ferenc, Tűz Tamás, Cs. Szabó László, Szabó Zoltán hiányát; még bennünk él a megdöbbenés Márai Sándor és Wass Albert tragikus halálhíreről, Tollas Tibor, Fűry Lajos, Zend Róbert és mások távozásáról. S megkésve jött a hír, hogy Béky-Halász Iván is elhunyt.

Bár Iván 1985-ben visszatért szülővárosába, Budapestre, ma is úgy él az emlékeztünkben, mint kanadai magyar költő, torontói könyvtáros és hungarika bibliográfus – a javából. Engem hosszú évekre szóló barátság fűzött Ivánhoz. Gyakran felkerestem a torontói egyetemi könyvtárban, ahol a magyar könyvállományt gondozta. Leveleztünk irodalmi és könyvészeti ügyekben, segítettük egymást adat-kutatásban, az akkoriban úttörő számba menő hungarika bibliográfiánk összeállításában. Gyakran szerepeltünk magyarságkutató konferenciákon Kanada-szerte, de még Budapesten is, a magyar könyvtárosok világtalálkozóján. Hosszú éveken át ő tartotta rendszeres látogatásaival a hazával való kapcsolatainkat. Sokoldalúsága, segítőkészsége miatt nagy veszteséget jelentett számunkra végleges hazaköltözésével. Halálával pedig, most érezzük igazán, mélységes űrt hagyott maga után.

1919-ben született Budapesten. A Pázmány Péter Tudományegyetem jogi fakultásán doktorált, hosszú éveken át az *Élet* című katolikus folyóiratnál dolgozott, írásai Halász Iván néven jelentek meg. 1956 végén, a forradalom leverése után Kanadába települt át, ahol a Torontói Egyetem Könyvtárában nyert alkalmazást. A könyvtár szak elvégzése után ő vette át a könyvtár magyar gyűjteményének gondozását és fejlesztését. Hathatós szerepe volt abban, hogy ma a John Robarts Kutató Könyvtár hungarika állománya meghaladja a húszezer kötetet, nagy részük gondosan szelektált tudományos, skolasztikus kiadvány.

Hivatalos beosztása révén igyekezett elérhetővé tenni a magyar kutatók számára az egyetemi könyvtár magyarság-gyűjteményét. Az állomány adatairól könyvészeti sorozatot készített, s ezeket kérésre eljuttatta a tárgy iránt érdeklődő nevelőknek, kutatóknak. Elmondhatjuk, hogy a magyar vonatkozású bibliográfia-szolgálat Kanadában az ő füzetsorozatával indult meg.

Két tucatot is kitevő kompilációi egy-egy irodalmi vagy történelmi személyiséget jelenítenek meg, köztük Ady Endrét, Kassák Lajost, Kossuth Lajost, Kőrösi Csoma Sándort, Mindszenty Józsefet, Móricz Zsigmondot, Petőfi Sándort, Zrínyi Miklóst és Széchenyi Istvánt. Jelentősek a magyar történelmi eseményeket és tudományos és művészeti jelenségeket, a magyar történettudományt, a középkori magyar történezséket, a 15–19. századi magyar filológiát, a magyar költészetet angol és francia fordításban, filmművészetünket, az októberi forradalom irodalmát érintő listát. Legmaradandóbb bibliográfiája a magyar szótárak története 1416-tól 1963-ig.

Részben az ő hatására indult meg később Kanadában a hungarológia-kutatás, s a tárggyal kapcsolatos irodalmak rendszeres és módszertani felkutatása. Számos szakszerű munka jelent meg angol nyelven olyan kutatók tollából, mint Dreisziger Nándor (*Struggle and Hope/Küzdj és bízza bízzál*), Bisztray György (*Hungarian-Canadian Literature*) A kanadai magyar irodalom története), s jómagam (*Canadian Studies on Hungarians*) Angol, francia és magyar nyelvű tanulmányok a magyarokról és más hungarika munkák.

A hazai és a külföldi olvasó főleg költészetén keresztül ismeri Béky-Halász Ivánt. Számos kötete jelent meg Kanadában: *Arccal a falnak*, 1972; *Rab és börtönőr*, 1975; *Tomiban már virágoznak a fák*, 1979; *Áldott kikötők*, 1979; *Indián nyár*, 1981; *Korai dér*, 1981. Költészete intellektuális indíttatású; témája a költő egyéniségére oly jellemző elidegenülés állandó tudata, személyi kiléte iránti kiábrándultság, korai életfelfogásának újraértékelése és revideálása. Társadalmi és

művészeti életében kívülállónak érezte magát, alkotói függetlensége megőrzése céljából nem tartozott szorosan a nyugati magyar politikai, irodalmi vonulatok s főleg a szélsőségesnek vélt csoportok egyikéhez sem.

Bisztray György irodalomtörténész feljegyezte róla, hogy Béky-Halász igyekezett magát távol tartani a Nyugaton élő kortárs költőktől is, akik egy része mereven elvetett mindent a hatvanas évek Magyarországnak politikájával kapcsolatban. Bár börtönbüntetést szenvedett otthon a zsarnokság idején, száműzetése egész idején át megőrizte a kapcsolatot hazájával. A hetvenes években többször hazlátogatott, s a körülmények ismerete alapján reális képekben, idealizálás, de ellenséges beütések nélkül ábrázolta a hazai életet verseiben és cikkeiben.

Hasonló érzelmi távolságtartással viseltetett választott otthona, Kanada iránt is. Több kanadai magyar költőhöz hasonlóan ridegnek, hűvösnek, anyagiának, önzőnek találta új környezetét, s „Tomiban”, szülőhazája megszépítő emlékében keresett szellemi menhelyet. A két ország hagyományainak alapos ismerete, a hazai költészeti stílusok és művészeti törekvések (szobrászattal is foglalkozott) s az anglo-amerikai modern verstani iskolák kedvező hatással voltak költészetére.

Megőrizte kapcsolatát az újkori hazai költőkkel, angolra fordította és antológiában publikálta Csoóri Sándor, Nemes Nagy Ágnes, Pilinszky János, Ladányi Mihály, Rónay György és mások verseit.

Repatriálása után lassan megszakadtak a kapcsolataim Ivánnal. Egyre ritkábban lehetett olvasni írásait irodalmi szaklapokban, ami bizonyára hanyatló egészségi állapotával is magyarázható. Halálhíre is több mint egy év múltával jutott el hozzánk „Tomiból”.

Isten hozzád, Iván. Nyugodj békében *az áldott kikötőben*, a jól végzett munka biztos tudatában. Külföldi és otthoni olvasóid, könyvészeti adataidat hálásan felhasználó tisztelőid szeretettel őrzik emlékedet a szívükben.

Miska János

Megjelenik: általában 30 nap alatt. A szervezeteknek és a központi testületi tagoknak küldjük: a megjelenés után három napon belül.

Személyi hírek

Váltás az ügyvezető titkári poszton – A hírlevél e számával elköszön Hegyközi Ilona, aki az utóbbi négy évben az egyesület titkáráként dolgozott. A Könyvtári Intézetben a Könyvtártudományi Szakkönyvtárban fog referenzskönyvtárosként a továbbiakban dolgozni (tel.: 224-3794, e-posta: hegykozi@oszk.hu). Április 1-jétől az egyesület új ügyvezető titkára Jáki Éva, aki az orvosi és műszaki szakterület könyvtáraiban, legutóbb a Nemzetközi Technológiai Intézet online szakértőjeként dolgozott. Évát az egyesület titkárságán a megszokott címen, telefonon és e-postán lehet elérni.

Kuratóriumi tagunk – Az MKE elnöke felkérte Dr. Tóth Gyulát, hogy a Szinnyei-díj kuratóriumában és a szakmai társadalmi szervezetek költségvetési támogatását odaítélő bizottságban 1999-ben is képviselje az elnökséget.

Elnökségi hírek

Elnökségi ülés, 1999. március 10. – A vándorgyűlési előkészületekről Hermann István, a pápai Jókai Mór Városi Könyvtár igazgatója, az idei vándorgyűlés helyi főszervezője adott tájékoztatást. Az elnökség ezután néhány pontosítás és határidőkkel való kiegészítés után elfogadta munkatervének végleges változatát és költségvetésének előzetes tervét, amely a – főként pályázati – bevételek függvényében módosul majd. Az egyebek között a frankfurti könyvvásáron a könyvtárügy szereplése, a millenniumi programtervek és aktuális információk (pl. az ügyvezető titkári pályázat eredménye) szerepeltek.

Határon túli kapcsolatok – Az egyesületben ill. az elnökségben lezajlott változások következtében Kocsis István eddigi képviseleti és kapcsolattartási feladatait Haraszi Pálné és Varga Róbert vette át.

MKE-IKSZ egyeztetés – Az IKSZ képviselő testülete 1999. március 10-én tartotta soron következő ülését, amelyre meghívták az MKE elnökségét is. A megbeszélés napirendjén a következő témák szerepeltek: új kitüntetés kezdeményezése, konferencia a minőségbiztosításról és a hozzá kapcsolódó képzésről, az országos könyvtári napok teendői, millenniumi programok.

Mi történt a szervezetekben?

Bács-Kiskun Megyei Szervezet – 1999. március 9-én a községi könyvtárosok Mélykúton gyűltek össze szakmai találkozóra. A szervezet tagjai 1999. március 22-én tartották ezévi első összejövetelüket a kecskeméti Katona József Könyvtárban. Az idei munkaterv és költségvetés megbeszélését követő szakmai program keretében Ramháb Mária, az NKA Könyvtári Szakmai Kollégiumának elnöke tartott előadást „Hogyan pályázzunk?” címmel. Ezt követően „Fedezd fel a könyvtárat, könyvtáros!” jelszóval a résztvevők a munkatársak segítségével egyénileg tájékozódhattak a Katona József Könyvtár Szolgáltatási egységeiben.

Kisalföldi Könyvtárak és Könyvtárosok Egyesülete – „Könyvtári híresztelő”-t hozott a postás, a Győr-Moson-Sopron megyei könyvtárak tájékoztatója első évfolyamának első számát. Helyi és országos vonatkozású szakmai híreket szép számban olvashatunk a kiadványban. Gratulálunk!

Műszaki Könyvtáros Szekció – 1999. március 11-én a báró Eötvös Loránd Emlékkiállításra hívták meg az érdeklődőket. A Szekció hírlevélben új sorozat indul, amelyben műszaki könyvtárak mutatkoznak be.

Társadalomtudományi Szekció – Az Európai Tájékoztatási Központban két európai uniós tájékoztatással foglalkozó kollégánk, Koreny Ágnes és Nagy Ferenc tartott bemutatóval egybekötött ismertető előadást 1999. március 18-án. A díjmentes szolgáltatásokat nyújtó új intézmény fontos forrást jelent nemcsak az EU-val kapcsolatos, de a csatlakozást segítő ismereteink bővítéséhez is.

Vas Megyei Szervezet – A Berzsényi Dániel Könyvtár közreműködésével szakmai tanácskozást szerveznek 1999. május 18–19-én Szombathelyen a megyei könyvtár előadótermében. Téma: „A nemzetiségek (horvátok, németek, szlovének) könyvtári ellátása tegnap, ma és holnap a Dunántúlon”. Jelentkezni lehet az MKE Vas Megyei Szervezetének címzett levélben (9700 Szombathely, Petőfi S. u. 43.), az mkevas@mail.bdmk.hu e-postacímen vagy a 94/360-259-es telefonszámon ill. a 94/360-174-es faxon április 26-ig.

Zala Megyei Szervezet – Bővült a ZMSZ tagsága a nagykanizsai kollégákkal. A Nagykanizsai Szervezet ugyanis önálló szervezatként megszűnt, tagjai pedig az MKE Zala Megyei Szervezetéhez csatlakoztak. Megállapodás alapján egy helyet kaptak a szervezet vezetőségében.

Pályázatok

NKÖM – Az egyesület pályázatot nyújtott be a „Társadalmi szervezetek támogatása 1999” c. pályázatra. Várjuk az értesítést, mekkora összeget sikerül idén elnyernünk.

NKA – A napilapokban és a szaksajtóban megjelent a Könyvtári Szakmai Kollégium pályázati felhívása. A beadási határidő: 1999. április 30.

Képzés

Doktori képzés – Az ELTE Könyvtártudományi–Informatikai Tanszékén 1999 szeptemberében újabb doktori képzés indul. Jelentkezés: 1999. március 16–

április 16. között. A szükséges nyomtatványokat a következő címen lehet beszerezni: ELTE BTK, Bp. V. Piarista köz I. em. 40.

Nemzetközi kapcsolatok

Frankfurti könyvvásár – A NKÖM Vajda Eriket, az MKE alelnökét bízta meg a magyar könyvtárakat érintő rendezvények koordinálásával.

Partneregyesületek – Az MKE körlevélben tudatta a külföldi partnereivel az egyesület új tisztségviselőinek nevét, akiket az 1998–2002-es időszakra választottak meg.

EBLIDA – Éves tanácsulását 1999. május 7–8-án tartja a Library Association londoni épületében. Az MKE az EBLIDA társult tagjaként meghívást kapott a rendezvényre; részvételünk attól függ, hogy sikerül-e forrást találnunk a felmerülő költségek fedezésére.

Állást keres:

Egyetemet végzett kolléganő angol–német–kínai nyelvismerettel, felhasználói szintű számítástechnikai jártassággal. „Hosszú táv” jeligére. – Nyolcórás munkát keres könyvtáros-asszisztens kolléganő sürgősen, hosszú távra kölcsönzésben, olvasószolgálatban vagy egyéb munkakörben. Alapfokú angol, középfokú francia nyelvtudással, ECDL európai számítástechnikai jogosítvánnyal rendelkezik. „Ágnes, sürgős” jeligére. – Könyvtári asszisztens alapfokú német–francia–angol nyelvismerettel, középfokú számítástechnikai jártassággal kölcsönzésben, feldolgozásban, olvasószolgálatban elhelyezkedne, több műszakban is. Kiss Juhász Pál, lakástelefonja: 205-6550. – Főiskolai végzettségű kolléganő, jelenleg egyetemen tanul. Angol nyelvből főiskolai szigorlatot tett, számítástechnikai jártassággal bír. Végzettségének megfelelő munkát keres hosszú időre, ha lehetséges, nem közalkalmazottként. „Napsugár” jeligére. – Könyvtárostanárra (történelem–latin szakos), besorolása: H10, állást keres. Címe: Fenyvesi Gizella, 1191 Budapest, Széchenyi u. 8. – Egyetemet végzett (könyvtár–magyar) könyvtárosnő (H12) angol–német–orosz középfokú nyelvismerettel, az ISIS és az ALEPH kezelésében jártas, olvasószolgálati-tájékoztatói munkakörben. „Betty” jeligére. – Középfokú végzettségű könyvtárosnő harmincéves gyakorlattal, passzív német nyelvismerettel, szöveg- és táblázatszerkesztési jártassággal olvasószolgálatban, kölcsönzésben keres állást. Albertné Szilágyi Katalin, lakástelefonja: 243-2553. – Főiskolai végzettségű könyvtárosnő német nyelvismerettel elsősorban közkönyvtárban vagy humán szakterületen olvasószolgálati/kölcsönzői munkakörben elhelyezkedne. Tollasné V. Annamária, lakástelefonja: 403-9468.

Előzetes rendezvénynaptár:

Magyarországon:

- 1999. április 8–9. „A kultúra pénze, a pénz kultúrája”, Kultúraközvetítők Társasága; Budapest
- 1999. április 13. „A retrospektív katalóguskonverzió eddigi eredményei és a jövő útjai az NKA-támogatásban részesült könyvtárakban”. MKE Társadalomtudományi Szekció; OSZK

- 1999. április 23–25. 6. Budapesti Nemzetközi Könyvfesztivál; Budapest Kongresszusi Központ
- 1999. április 23. 10.30, Budapesti Könyvfesztivál – Könyvtárosklub, Ankét a felsőfokú könyvtárosképzésről, Társadalomtudományi Szekció – Műszaki Szekció; Budapesti Kongresszusi Központ
- 1999. április 23. Budapesti Könyvfesztivál – Könyvtárosklub, „A közvetítő”, Magyar Periodika Kör; Budapesti Kongresszusi Központ
- 1999. április 26–27. „Minőségbiztosítás, menedzsment... IKSZ–MKE; Kátona József Könyvtár, Kecskemét
- 1999. május 6. „A nem nyilvános könyvtárak és a kulturális törvény”, az MKE tavaszi konferenciája; ELTE TFK díszterme, Budapest, V. Markó u. 29–31.
- 1999. május 13. „EU-információs konferencia”, IKSZ; Debrecen
- 1999. május 27–28. Szerzői jogi szeminárium, EBLIDA CECUP–MKE; OSZK
- 1999. június 23–24. „50 éves az orvosi könyvtári hálózat”, MOKSZ, Kistarcsa–Gödöllő
- 1999. augusztus 5–7. Az MKE 31. vándorgyűlése „A könyv alkotója–terjesztője–kiadója és a könyvtár. (Hagyomány és modernség)”; Pápa
- 1999. augusztus 13–15. „Helyismereti könyvtárosok VI. országos konferenciája”, MKE Helyismereti Szervezete; Gyula
- 1999. szeptember 4. Az országos könyvári hetek megnyitása
- 1999. október 15–16. „Honismeret a közoktatásban”, Honismereti Szövetség; Kiskunfélegyháza

Külföldön:

- 1999. március 29–31. „Internet Librarian and Libtech International 99”; London, Egyesült Királyság
- 1999. április 9–12. „Library China 99”; Peking, Kína
- 1999. május 23–26. CoLIS 3, Third International Conference on Conceptions of Library and Information Science: „Digital libraries: interdisciplinary concepts, challenges and opportunities”; Dubrovnik, Horvátország
- 1999. június 5–13. Sixth International Conference „Crimea 99”; Szudán, Ukrajna
- 1999. augusztus 19–28. 65. IFLA-közgyűlés „Libraries as gateways to an enlightened world”; Bangkok, Thaiföld
- 1999. szeptember 23–24. „Education in information science and cultural studies at the turn of the millennium”; Harkov, Ukrajna

*

Szerkeszti: Hegyközi Ilona

Cím: MKE titkárság, 1054 Budapest, Hold u. 6. Tel./fax: 311-8634

E-posta: MKE@VISIO.C3.HU vagy H11200MKE@ELLA.HU

